

Franjevci u Cerniku (16. - 18. stoljeće)

Mihaljević, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:344723>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Martina Mihaljević

Franjevci u Cerniku
(16 – 18. stoljeće)

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODJEL ZA KROATOLOGIJU

MARTINA MIHALJEVIĆ

Franjevci u Cerniku
(16 – 18. stoljeće)

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Ivana Jukić

Zagreb, 2018.

Izjavljujem da sam ovaj rad napisala samostalno koristeći stečena znanja tijekom studija, i to iz kolegija *Hrvatska kulturna i politička povijest 16. i 17. stoljeća*, *Povijest kršćanstva u Hrvata* i *Vjerske sastavnice hrvatske kulture*, te navedenu literaturu.

Posebno zahvaljujem svojoj mentorici doc. dr. sc. Ivani Jukić na ukazanom povjerenju, stručnim savjetima, uloženom vremenu i velikoj pomoći pri izradi ovoga rada.

Zahvaljujem bivšem gvardijanu cerničkoga samostana Josipu Vukoji i profesoru biblijskih znanosti i orijentalistike Tomislavu Vuku na ustupljenoj literaturi.

Na kraju, zahvaljujem i svojoj majci Mariji, sestri Aniti te Kristini na pruženoj potpori tijekom studiranja.

SAŽETAK

Franjevci u Cerniku (16 – 18. stoljeće)

U radu je prikazano značenje franjevaca za hrvatske zemlje pod osmanskom vlašću na primjeru mjesta Cernik. Oni su u hrvatske zemlje stigli iz susjedne Bosne i franjevačke provincije Bosne Srebrene. Slijedili su Osmanlije u osvajanjima i očuvali katoličku vjeru na širem području. Osmansko Carstvo bilo je muslimanska država – sa sobom je donijelo islam koji je bio vrlo dobro prihvaćen među pokorenim stanovništvom jer je nudio različite mogućnosti, od oslobođenja od plaćanja poreza do uspona na društvenoj ljestvici. Osmansko Carstvo svakako je bilo najmoćnija svjetska sila u 16. stoljeću. Franjevci, manja braća, bili su prava suprotnost, mogli su ponuditi samo riječ i prijateljstvo, i sami su bili siromašni, živjeli su u progonstvu i dijelili sudbinu naroda. Poniznost, siromaštvo i misijsko propovijedanje evanđelja nalaze se u samim temeljima franjevačkoga reda koje je postavio sv. Franjo Asiški. U tome pronalazimo odgovor zašto franjevci nisu pobjegli pred Osmanlijama poput ostalih svećenika. Rad prikazuje i nagli napredak franjevaca, njihova postignuća i probleme pod vlašću Habsburške Monarhije do 70-ih godina 18. stoljeća.

Ključne riječi: Osmansko Carstvo, hrvatske zemlje, islam, franjevci, Bosna Srebrena, Cernik, Habsburška Monarhija.

SUMMARY

Franciscans in Cernik (16 – 18 century)

The paper presents the significance of the Franciscans for the Croatian lands under Ottoman rule in the example of Cernik. They came to Croatia from neighboring Bosnia and the Franciscan Province of Bosnia Argentina. Franciscans followed the Ottomans and preserved Catholic faith in the wide area. The Ottoman Empire was a Muslim state. It brought the Islam that was very well accepted because of many privileges: exemption from paying taxes, the rise in the social rankings, etc. The Ottoman Empire was certainly the most powerful world state in the 16th century. Franciscans, Friars Minor, were a real opposition, they could only offer a kind word and friendship. They were poor, lived in exile and shared the fate of the people. Humility, poverty and missionary preaching of the gospel are found on the very foundation of the Franciscan order set by St. Francis. There we find the answer to why the Franciscans did not escape the Ottomans like other priests. The paper also shows the Franciscans' progress, their achievements and problems under the rule of the Habsburg Monarchy up to the 70s of the 18th century.

Key words: The Ottoman Empire, the Croatian lands, Islam, Franciscans, Bosnia Argentina, Cernik, The Habsburg Monarchy.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	2
2. OSMANSKO CARSTVO.....	4
2. 1. Nastanak, uspon i propast Osmanskoga Carstva	4
2. 2. Uprava Osmanskoga Carstva.....	8
2. 3. Hrvatske zemlje i osmanska politika.....	10
2. 4. Život i vjera u Osmanskom Carstvu.....	18
3. FRANJEVAČKI RED	22
3. 1. Utemeljitelj, značajke, podjela.....	22
3. 2. Franjevci u Hrvatskoj	25
4. FRANJEVCI U CERNIKU	31
4. 1. Povijest Cernika	31
4. 2. Franjevci u Cerniku prije osmanskih osvajanja	34
4. 3. Franjevci u osmanskom Cerniku: oko lipe	36
4. 3. 1. Crkva sv. Leonarda (Linarte)	40
4. 4. Ponovno u Monarhiji: od lipe do samostana i crkve sv. Petra apostola	43
5. ZAKLJUČAK	50
6. POPIS LITERATURE.....	51

1. UVOD

Tema ovoga diplomskog rada je povijest franjevacu u slavonskom mjestu Cernik od njihova dolaska u 16. stoljeću do razlaza s bosanskim franjevcima i utemeljenja franjevačke provincije sv. Ivana Kapistrana u 18. stoljeću. Dok je prvi događaj uvjetovala osmanska vlast u Cerniku, drugi je posljedica povlačenja Osmanlija u granice Bosne. Kako je Cernik u međuvremenu potpao pod vlast Habsburške Monarhije čija je vjerska politika bila daleko povoljnija za franjevce, utjecaj središnje vlasti bit će neizostavan element u pregledu povijesti franjevačkoga reda u Cerniku.

Osmanska vlast u mnogočemu je ograničavala franjevačku aktivnost. Unatoč tome, franjevci su uspjeli očuvati katoličanstvo ne samo u okolici Cernika, već i šire. Prijašnja crkvena organizacija – teritorijalna i institucionalna – izgubila je svoje značenje i nije se mogla održati. Dok je svjetovno svećenstvo pobjeglo pred Osmanlijama, franjevci iz Bosne i franjevačke provincije Bosne Srebrene slijedili su Osmanlije. U navedenim okolnostima najvažnije je bilo okupiti što više vjernika na što širem području. Cernički franjevci bili su dušobrižnici u više od 20 sela. Propovijedali su na otvorenom jer su crkve bile srušene ili neupotrebljive. Okupljanje u samom Cerniku bilo je zabranjeno pa su se s vjernicima sastajali izvan naselja ispod krošnje jedne lipe. Uz dušobrižničku djelatnost, franjevci su narodu pružali prijateljstvo i podršku, a zaslužni su i za očuvanje narodnih običaja i tradicije.

Kad je osmansku vlast krajem 17. stoljeća zamijenila vlast Habsburške Monarhije, cernički franjevci doživjeli su nagli napredak. U nešto više od pola stoljeća izgradili su velebni samostan i crkvu te su ostvarili uvjete za rad gramatičke škole, studija filozofije i moralne teologije. Sa sigurnošću možemo tvrditi da je riječ o najplodnijem razdoblju cerničke franjevačke župe, tzv. „zlatnom dobu“, kao što prethodno razdoblje možemo opisati kao izrazito teško i neizvjesno. Okosnicu rada stoga čine tri stoljeća, dvije središnje vlasti, dvije vjerske politike i jedna konstanta – franjevci.

Diplomski rad podijeljen je na tri važna tematska dijela. Prva dva, *Osmansko Carstvo i Franjevci*, prikazuju razvoj događaja tijekom dužega razdoblja i na širem području radi boljega razumijevanja trećega tematskoga dijela, *Franjevci u Cerniku*, koji je vremenski i prostorno ograničen.

Prvo poglavlje, *Osmansko Carstvo*, prati uspon i pad ove svjetske sile, donosi podatke o vladarima (sultanima) i njihovim osvajanjima, opisuje organizaciju Carstva, prikazuje osvajanje hrvatskih zemalja i odnos Carstva prema pripadnicima katoličke vjere. U ovom su

dijelu najviše citirani autori: Nenad Moačanin, Josef Matuz, Inalcik Halil, Ferdo Šišić, Vedran Gligo, Dragutin Pavličević, Tomislav Raukar, Ive Mažuran, Géza Pálffy i Julije Jančula.

Drugo poglavlje, *Franjevci*, predstavlja kratak pregled utemeljenja i razvoja franjevačkoga reda, sadrži informacije o njegovu utemeljitelju sv. Franji Asiškom, prati dolazak franjevaca u hrvatske krajeve, ističe s kojim su se problemima i izazovima suočavali franjevci provincije Bosne Srebrene u Slavoniji pod osmanskom vlašću, ali i kasnije. Posebno zastupljeni autori u ovom dijelu su: Lázaro Iriarte, Franjo Emanuel Hoško, Valentina Zovko, Josip Poletto, Julije Jančula, Stjepan Sršan, Rudolf Barišić, Marko Jerković i Ignacije Gavran.

Posljednje poglavlje posvećeno je franjevcima u Cerniku i nadovezuje se na prethodno poglavlje. U ovom dijelu diplomskoga rada iznose se pretpostavke o dolasku franjevaca: kad i otkud su došli, gdje se nalazila njihova prva rezidencija (kuća, samostan); kao i dokumentirani podatci o njihovom boravku i aktivnosti od 16. do prve polovice 18. stoljeća. Neizostavne teme su stablo lipa i kapelica sv. Leonarda – prva i glavna središta franjevačke djelatnosti i vjerskoga života cerničkoga kraja pod turskom vlašću. Od autora se najviše ističe Julije Jančula, no zastupljeni su i drugi, uglavnom lokalni autori: Alojzije Aga, Tomislav Vuk, Tomislav Đurić, Snježana Zorić i Vjenceslav Janjić.

U radu će se prožimati geografski, povijesni, politički i religijski pojmovi i podatci, a široke teme (Osmansko Carstvo, franjevci i franjevački red) bit će objedinjene u konkretnom primjeru (franjevci u Cerniku pod osmanskom vlašću).

2. OSMANSKO CARSTVO

2. 1. Nastanak, uspon i propast Osmanskoga Carstva

Osmansko Carstvo jedno je od najpoznatijih carstva u povijesti. Povoljne prilike, dobro promišljena strategija i organizacija bile su ključne stavke za uzdignuće pogranične državnice u moćno carstvo. „Od početnih 1500 km² u sjeverozapadnoj Anadoliji (kneževina na početku Osmanove vladavine) Carstvo je oko 1600. godine obuhvaćalo preko 2,5 mil. km² (s vazalnim državama 3,5 mil.) i brojilo 30 – 35 milijuna žitelja, pružajući se preko teritorija trideset i pet suvremenih država u srednjoj, jugoistočnoj i istočnoj Europi, Aziji i Africi“¹.

Osmansko Carstvo, teritorij do 1699. godine²

Sve je počelo krajem 13. stoljeća u osmanskem emiratu (kneževini) u maloazijskoj pokrajini Anatoliji. Njezin strateški položaj na dodiru Azije i Europe usmjerio je osmanska osvajanja prema oslabljenom Bizantu čija se prijestolnica nalazila u Europi, ali i susjednim muslimanskim emiratima u Aziji. Prvi značajniji vladar bio je Osman I. (1281? – 1326),

¹ Nenad MOAČANIN, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791*, Zagreb, 1999, 18.

² <http://users.clas.ufl.edu/oren/Ottoman%20Empire,%20peak.gif> (zadnji put mijenjano 5. lipnja 2018.)

osnivač dinastije i države³. Nosio je nadimak *Gazi*, borac za vjeru (islam). Turski autor Matuz ističe kako je njegov životni cilj bio širenje islama silom oružja⁴. Međutim, borba za vjeru može biti kritički protumačena kao dobra taktika i izlika za stjecanje pristaša i širenje teritorija koji je ubrzo prešao granice emirata što potvrđuje podatak da se pojavila potreba za novim državnim uređenjem.

Već se Osmanov sin i nasljednik Orhan (1326 – 1360) približio Europi ostvarivši pristup moru. Nakon zauzeća Bruse (Burse), važnoga bizantskoga uporišta i nove osmanske prijestolnice, Osmanlije su dobili izlaz na Mramorno more. Pripajanjem anatolskoga emirata Karesi ostvarili su pristup Egejskom moru. U bizantskim rukama ostao je samo uski morski prolaz Dardaneli koji povezuje ova dva mora, odnosno razdvaja azijski poluotok Malu Aziju od europskoga poluotoka Galipolja. Ovdje treba istaknuti da je susjedno Bizantsko Carstvo bilo zaokupljeno unutarnjim sukobima što je svakako pogodovalo Osmanlijama i predstavljalo priliku za njihov dolazak na europsko tlo i uspostavljanje uporišta na Balkanu s ciljem daljnjega širenja na sjeverozapad. Orhan se stoga odlučio umiješati u unutarnje probleme Bizanta te se oženio kćeri Ivana V. Kantakuzena, pretendenta na bizantsko prijestolje. Kad je Kantakuzen preuzeo vlast, Orhan mu je pružio pomoć u borbama protiv srpskoga kralja Stefana Dušana, dok je pravi (skriveni) cilj bio „ispitati“ mogućnosti za ekspanziju na jugoistoku Europe. Zato su Osmanlije iskoristili borbe i nova previranja u Bizantu za osvajanja na spomenutom poluotoku Galipolju 1353. godine koji je već 1354. pao u njihove ruke i postao prvo osmansko uporište u Europi. Pad Galipolja izazvao je opravdanu zabrinutost u Bizantu, ali i u ostatku Europe.

Budući da je Sulejman-paša iznenadno umro, Orhana je naslijedio mlađi sin Murat I. (1360 – 1389). Nakon što je učvrstio vlast u Ankari koju su Osmanlije osvojili 1354. godine, nastavio je s ekspanzijom u Trakiji, balkanskom području između donjega toka rijeke Marice i Rodoposkoga gorja⁵. Godine 1361. zauzeo je drugi po važnosti bizantski grad Adrianopol (Edirne) i uskoro ga proglasio novom prijestolnicom. Tako je sjedište države iz Azije premješteno u Europu. Iako su se Osmanlije osvajanjem Edirnea ozbiljno približili Bizantu i ugrozili Carigrad, još uvijek nije stigao trenutak za njihov konačni okršaj. Dogovorili su se da će Bizant Muratu plaćati danak u zamjenu za opskrbu pšenicom jer su Osmanlije preuzeli nadzor nad trgovinom u osvojenom zaleđu. Nakon pada Plovdiva 1363. godine, papa Urban V. pozvao je zapadne sile na križarski pohod, no ostao je bez rezultata. Valja istaknuti da to

³ Osnivač u etimološkom smislu (*Osman – Osmanlije i Osmansko Carstvo*)

⁴ Josef MATUZ, *Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1992, 25.

⁵ Isto, 29.

nije bio jedini križarski rat protiv Osmanlija, no svaki budući završio bi isto. Murat je 70-ih godina započeo s osvajanjima u Makedoniji, Bugarskoj i Vlaškoj. Svakako je važna pobjeda na Kosovu polju iz 1389. godine u kojoj je Murat, po cijeni života, uz pomoć vazalnih kneževa porazio udruženu vojsku Srba, Bošnjaka, Bugara i Albanaca. Nakon te bitke, Srbija je postala vazalna država Osmanlija.

Prijestolje je nakon Muratove smrti preuzeo njegov mlađi sin Bajazid I. (1389 – 1402). Kako je osmanska vladavina na Balkanu ugrožavala Ugarsku, kralj Žigmund Luksemburški organizirao je križarski rat protiv Osmanlija 1396. godine. Iako je križarska vojska bila dosta jaka, pretrpjela je potpuni poraz kod Nikopolja u Bugarskoj. Time su Osmanlije osigurali nadzor nad donjim Dunavom. Uz osvajanja na Balkanu i u čitavoj Anatoliji, Bajazid se odvažio i na opsadu Carigrada. U međuvremenu se pojavio Timur, osnivač moćnoga carstva u središnjoj Aziji. Zahtijevao je od Bajazida da mu se potčini i da bivšim anatolskim vladarima, koji su se nalazili pod njegovom zaštitom, vrati izgublenu zemlju⁶. Bajazid je odbio ispuniti Timurove zahtjeve, odustao je od spomenute opsade Carigrada te se usredotočio na obranu. Njihov sukob je okončan 1402. godine kod Ankare. Osmanlije su poraženi, a Bajazid zarobljen. Timur je vratio potraživana zemljišta bivšim vladarima, a ostatak je podijelio Bajazidovim sinovima koji nisu bili zadovoljni podjelom teritorija pa su se i oni međusobno sukobili. Razvlaštena i svedena na jezgru, osmanska država se privremeno raspala. Unutarnje sukobe u osmanskoj državi iskoristili su Bizant i Ugarska. Bizantinci su se domogli grčkoga Soluna koji su kasnije predali Mlečanima, dok je srpski knez Stefan Lazarević stupio u vazalni odnos s ugarskim-hrvatskim kraljem Žigmundom. Isto tako, Bizant i Stefan Lazarević pomogli su Bajazitovu sinu Mehmedu da dođe na prijestolje⁷. No kad je Mehmed ojačao, shvatili su da Osmanlije opet prijete.

Mehmedov sin Murat II. (1421 – 1451) vratio se osvajačkoj politici svojih prethodnika. Godine 1430. osvojio je spomenuti Solun. Zatim se suprotstavio „ravnopravnoj kontinentalnoj sili“⁸ Ugarskoj koja je nastojala proširiti svoj utjecaj u Srbiji. Zahvaljujući vojskovođi Janošu Hunyadiju, Ugarska se pokazala dostojnim protivnikom. Iako su sklopili mir, Murat je 1444. godine kraj Varne u Bugarskoj zadao težak poraz Ugarskoj. Hunyadi se odlučio još jednom suprotstaviti osmanskom neprijatelju, no i taj pokušaj je propao. Njegova

⁶ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 34.

⁷ Bizant je pritom kalkulirao, isprva je pomagao Musu, no kad je njegova moć postala prevelika, okrenuo se Mehmedu.

⁸ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 40.

vojska pretrpjela je katastrofalan poraz na Kosovu polju. „Tom je pobjedom za stoljeća unaprijed bila zapečaćena osmanska hegemonija na jugoistoku Europe“⁹.

„Kada je Murat II. umro, Osmansko je Carstvo bilo dovoljno jako da omogući mladom Mehmedu II. i njegovim savjetnicima ostvarenje njihovih osvajačkih planova“¹⁰. Tako je za vrijeme Muratova nasljednika Mehmeda II. Osvajača (1451 – 1481) osmanska država prerasla u svjetsku silu. Ostvario je težnje svojih prethodnika osvojivši Carigrad 1453. godine. Grad je preimenovao u Istanbul i proglasio ga novom prijestolnicom. Osvajanje Carigrada svakako je učvrstilo osmanski položaj u Europi, a europske suparnike zabrinulo. U Europi se javila ideja o stvaranju protuosmanske koalicije, no nije naišla na odaziv. Mehmedov sljedeći cilj bio je smanjiti ugarski utjecaj na Balkanu. Godine 1459. pripojio je Srbiju, a 1463. i Bosnu te je osmanska opasnost izravno zaprijetila hrvatskim zemljama.

Nakon Mehmedove smrti, prijestolje je preuzeo njegov sin Bajazid II. (1481 – 1512). Nije nastavio osvajačku politiku svoga oca, već se usredotočio na sređivanje unutarnje politike. Ipak treba istaknuti da je za njegove vladavine osvojena Hercegovina 1482. godine, dok se 1493. zbila Krbavska bitka koja je označila početak neprestanih i sustavnih pljački i pustošenja hrvatskim krajevima.

Bajazida je na prijestolju zamijenio sin Selim I. (1512 – 1521). Ratovao je na Bliskom istoku, postigao je uspjeh u Aziji i Africi, a nakon pripajanja Meke i Medine, svetih gradova islama, Selim je postao najmoćniji vladar i zaštitnik islamskoga svijeta.

Najpoznatiji sultan Osmanskoga Carstva bio je Sulejman I. Veličanstveni¹¹ (1520 – 1566). Za razliku od oca, Sulejman je težište svoje vanjske politike usmjerio prema zapadu, a u prilog mu je išla politička razjedinjenost Europe¹². U prodoru prema Ugarskoj i Beču, 1521. godine osvojio je tvrđavu Beograd, „zlatni ključ“¹³ i glavnu prepreku na putu prema Hrvatskoj i Ugarskoj. Pobjedom na otoku Rhodosu 1522. godine osigurao je osmanski utjecaj na Sredozemlju. Godine 1526. porazio je vojsku posljednjega neovisnoga ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika II. na Mohačkom polju i zauzeo Budim. Pokušavao je u nekoliko navrata osvojiti cijelu Ugarsku i Beč¹⁴. Pohod na Beč iz 1566. godine ujedno je i posljednji

⁹ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 41.

¹⁰ Inalcik, HALIL, *Osmansko Carstvo: klasično doba*, Zagreb, 2002, 27.

¹¹ Veličanstveni u europskoj historiografiji, Zakonodavac (Kanuni) u istočnoj historiografiji.

¹² Razjedinjenosti je pridonijela borba za krunu Svetoga Rimskoga Carstva između Karla V. Habsburškoga i francuskoga kralja Franje. Kad je 1525. godine Karlo zarobio Franju, Francuzi su se Osmanlijama obratili za pomoć, a 1536. sklopili su ugovor o prijateljstvu, tzv. *kapitulaciju*. Međutim, zaokupljenost Francuske građanskim ratovima učinila ju je nemarnim saveznikom.

¹³ Ferdo, ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962, 240.

¹⁴ Beč je pokušao osvojiti u tri navrata (1529, 1532 i 1566).

Sulejmanov pohod. Zaustavljen je kod utvrde Siget gdje je i umro ne dočekavši vijest o pobjedi.

Sulejman Veličanstveni¹⁵

Sulejmanova smrt označila je početak krize Osmanskoga Carstva. Došlo je do promjene omjera snaga u Europi što je zaustavilo daljnje osmansko napredovanje. Zaustavljanje napredovanja i daljnjega širenja dovelo je do krize feudalnoga uređenja, pojave inflacije, a otkriće novih trgovačkih putova prema istoku odrazilo se na smanjenje prihoda od carina. Velik dio srednje Europe oslobođen je tijekom Velikoga bečkoga rata. Gubitak teritorija i sukobi nastavljeni su i u 18. i 19. stoljeću. Konačno je 1922. godine Osmansko Carstvo prestalo postojati.

2. 2. Uprava Osmanskoga Carstva

Osmansko Carstvo jedinstveni je primjer državnoga i društvenoga uređenja i organizacije. Već se u doba Osmanove vladavine pojavila potreba za stvaranje državne uprave. Svako daljnje širenje teritorija zahtijevalo je reorganizaciju i unaprjeđivanje unutarnjega uređenja. Istovremeno, stabilan državni sustav bio je preduvjet za napredak. Stoga je Osmansko Carstvo na svom vrhuncu bilo najbolje uređena država toga doba.

Na čelu Carstva nalazio se sultan. Imao je neograničenu (apsolutnu) vlast, izraženiju od apsolutističkih europskih vladara. Budući da se nije mogao baviti svim problemima u

¹⁵ <http://povijest.hr/wp-content/uploads/sites/2/2017/02/kanuni-1.jpg> (zadnji put mijenjano 7. lipnja 2018.)

Carstvu, imao je pomoćnika i savjetnika u osobi velikoga vezira. On je državne poslove vodio uz sultanove smjernice. Uz to, veliki vezir je predsjedavao Carskim Divanom, savjetodavnim organom Carstva koji je imao i funkciju najvišega civilnoga suda.

Teritorijalne upravne jedinice Osmanskoga Carstva bile su organizirane vojnički (više teritorijalne oblasti) i po principu sudske nadležnosti (niže teritorijalne oblasti)¹⁶. Najviša (i najveća) vojno-upravna jedinica u Osmanskom Carstvu nazivala se pašaluk (vilajet). Na čelu pašaluka nalazio se beglerbeg. U nadležnosti svakoga pašaluka nalazilo se više sandžaka. Svakim sandžakom upravljao je sandžakbeg, zapovjednik vojnih trupa. Sandžaci su se nadalje dijelili na kadiluke (kaze), niže sudsko-upravne jedinice koje su bile zadužene za održavanje javnoga reda, a obuhvaćale su nekoliko manjih okružja, tzv. nahija. Svi kadiluci u jednom sandžaku bili su pod vrhovništvom jednoga kadije, dok su nahijama upravljali naibi. Vrhovni zakon u Osmanskom Carstvu bio je šerijat, islamsko vjersko pravo čiji je temelj bio *Kur'an*, sveta knjiga islama. Njemu je bio podložan i sam sultan. „Pravni problemi za koje u šerijatu nije bilo odredaba, rješavali su se pomoću ‘svjetovnih zakona’ (kanun) izdanih u ime sultana, a ako oni nisu bili dovoljni, pomagalo je mjesno običajno pravo“¹⁷.

Matuz nadalje smatra da je temelj osmanskoga društva bio feudalizam¹⁸. Pritom nije riječ o europskom obliku feudalizma, već o osmanskoj inačici toga sustava, tzv. timarskom sustavu. Timari su bili državni zemljišni posjedi (nadarbine) koje je sultan dijelio vojnim i civilnim službenicima uz pravo ubiranja prihoda (rente) s doznačene površine. Pritom nisu postajali vlasnici zemlje u pravom smislu, nisu ju mogli prodati ili ostaviti u nasljeđe, a mogla im je biti i oduzeta. Primjena timarskoga sustava uvelike je utjecala na kvalitetu, brojnost i moć osmanske vojske. Timarski sustav uključivao je spahije, profesionalnu osmansku tešku konjicu (konjaništvo). Kao plaću za vojnu službu, dobivali su posjede na osvojenim područjima. Na taj se način osiguravala teritorijalna pokrivenost Carstva vojskom. Nadarbine su zasigurno utjecale na motiviranost i disciplinu spahija, a samim time i na njihovu učinkovitost. Uz to, timari su ih obvezivali da u rat povedu i naoružaju određen broj konjanika, sve o vlastitom trošku.

Akindžije su bili laka osmanska konjica. Nisu primali plaću ni nadarbinu, a namirivali su se isključivo od pljačkaškoga plijena. Janjičari su bili dobro plaćena pješaka vojska čiji su pripadnici u početku bili mladi ratni zarobljenici obraćeni na islam. Kasnije su janjičarski odredi popunjavani provođenjem devširme (danka u krvi). Riječ je o zakonu iz vremena

¹⁶ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 64.

¹⁷ Isto, 58 – 59.

¹⁸ Isto, 75.

sultana Murata II. koji je osmanskoj državi pružao pravo uzimanja dječaka i mladića od kršćanskih, pretežno seljačkih podanika za popunjavanje janjičarskih i dvorskih jedinica. Kao stranci koji su uklonjeni iz svojega prvotnoga (i prirodnoga) okruženja, u Carigradu su dobivali novi identitet – vjerski, jezični i kulturni. Zbog toga nisu bili vođeni interesom pa su bili posebno odani sultanu.

2. 3. Hrvatske zemlje i osmanska politika

Hrvatske zemlje dijelile su Osmansko Carstvo od srednje Europe i bilo je samo pitanje vremena kad će dospjeti pod osmansku vlast. Hrvatska je u borbama s Turcima izgubila 2/3 svoga teritorija. „Na liniji od primorja preko Klisa, Knina, Velebita, Krbave, Kupe, Save i Dunava zaustavljali su se turski prodori, tu će se konačno i slomiti turska ofenziva“¹⁹. Kao posljednja osvojena zemlja svedena na *ostatke ostataka*, Hrvatska zaslužuje i opravdava počasni naslov *Antemurale Christianitatis (predziđe kršćanstva)*.

Već je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. (1342 – 1382) svjedočio širenju i jačanju osmanske države, no misao o Osmanlijama nije ga pretjerano okupirala. Bio je usredotočen na širenje teritorija, postigao je uspjeh u Dalmaciji, dijelu Bosne i Bugarske. „Prve turske provale u hrvatske krajeve između Save i Drave posljedica su poraza kralja Žigmunda u bitki s Turcima kod Nikopolja u Bugarskoj 1396“²⁰. Žigmund Luksemburški (1387 – 1437) je istovremeno bio usmjeren na utvrđivanje svoje vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji i osiguravanje nasljedstva u Njemačkoj i Češkoj. Nema dvojbe da je njegova okrenutost vlastitim interesima utjecala na smanjenu posvećenost sve većoj osmanskoj opasnosti. Kad je Žigmund konačno potvrdio svoju vlast u Hrvatskoj 1408. godine, poraženi protukandidat Ladislav Napuljski prodao je Mletačkoj Republici za 100 tisuća zlatnika Zadar, Novigrad, Vranu, otok Pag i sva svoja prava na preostali dio Dalmacije. Godine 1420. Venecija je proširila svoju vlast na Trogir, Split, Kotor, otoke Korčulu, Brač i Hvar. Hrvatskom Kraljevstvu ostali su frankopanski Senj i Krk na sjeveru i Omiš na jugu²¹.

Ubrzo nakon pada Bosne 1463. godine, Osmanlije su opustošili Liku s Krbavom i posjede knezova Frankopana. Kako je kralj Matijaš Korvin (1458 – 1490) bio zaokupljen ratom u Češkoj, Frankopani su se za pomoć obratili susjednoj Veneciji, ali i njemačkom caru Fridriku III. (iz dinastije Habsburg). Matijaš je tek tad reagirao te je oduzeo Senj

¹⁹ Vedran GLIGO, *Govori protiv Turaka*, Split, 1983, 20.

²⁰ Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina, povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Zagreb, 1984, 24.

²¹ ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 224.

Frankopanima. Negativna posljedica oduzimanja Senja bila je neprijateljstvo između kralja Matijaša i knezova Frankopana, a pozitivna stvaranje Senjske kapetanije 1469. godine koja je zajedno s Jajačkom i Srebreničkom banovinom²² štitila hrvatske zemlje od osmanskoga napredovanja preko Save. Međutim, taj obrambeni sustav, često smatran zametkom Vojne krajine, nije mogao spriječiti učestale turske provala i pustošenja. Autor Ive Mažuran dobro objašnjava svrhu tih provala i pustošenja:

„Pljačkaškim upadima i stalnim uznemiravanjima, Turcima je bio cilj rastočiti obranu Hrvatske i krajiškim zapovjednicima odvratiti pozornost od glavnih točaka napada i osvajanja. Osim toga, uništavanjem materijalnih dobara i odvođenjem stanovništva svakodnevno lomiti otpornu snagu te obrane, pretvarajući pojedine predjele u pravu pustoš koji će u pogodan čas postati laki plijen osvajanja“²³.

Vladavinu Jagelovića (1490 – 1526) obilježila je rastuća turska opasnost. Krbavski poraz 1493. i mohački poraz 1526. godine uzdrmali su obranu cijele Hrvatske. Dok su Žigmund Luksemburški i Matijaš Korvin bili nemarni u pružanju pomoći hrvatskim zemljama jer su više bili okrenuti europskoj politici i zbivanjima, Jagelovići su bili daleko slabiji i siromašniji vladari. Zato su hrvatski velikaši odmah poslije Krbavske bitke tražili pomoć izvana, od pape i Habsburgovaca. Krajem 15. stoljeća u hrvatskoj književnosti došlo je do pojave protuturskih govora čiji su autori bili književnici, diplomati, crkveni velikodostojnici i vojni zapovjednici. Obraćali su se papi, europskim vladarima i velikašima, upozoravali su na osmansku opasnost i potrebu njezinoga suzbijanja na vrijeme te su pozivali na ujedinjenje Europe u pružanju otpora. Prije svega, tražili su pomoć u novcu, hrani i oružju jer je čitav teret obrane pao na hrvatske zemlje kao neposredno ugrožene.

„Nakon što je pogibijom bana Petra Berislavića 1520. zaključena ona epoha turskih ratova, kojima je ciljem bilo samo pustošenje i društveno slabljenje hrvatskih zemalja, nastupila je, za bana Ivana Karlovića, etapa ubrzana osvajanja Hrvatske“²⁴. Tursko osvajanje Knina 1522. i Jajačke banovine 1528. godine, razorilo je obrambeni sustav Matijaša Korvina. Turcima je otvoren put sjeverno od Save u Požešku i Križevačku županiju te Liku s Krbavom. Godine 1536. u Slavoniji su osvojili Požegu koja je predstavljala ključno mjesto u zahvaćanju prostora između obronaka Papuka, Krndije, Bilogore i Drave²⁵, a 1537. pod tursku vlast pao je Klis, važno strateško uporište s kojim je pala i čitava južna Hrvatska izuzevši mletačke

²² Jajačka i Srebrenička banovina nalazile su se u sjevernoj Bosni i štitile su Srijem, Slavoniju i južnu Ugarsku.

²³ Ive MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998, 44.

²⁴ Tomislav RAUKAR, *Hrvatska na razmeđu XV. i XVI. stoljeća, Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 1, 1990, 5 – 14.

²⁵ MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 86.

primorske gradove²⁶. Već iduće 1538. godine, Turci su osvojili mletačke gradove Nadin i Vranu.

Uspjeh osmanskih osvajanja u ugarskim i hrvatskim zemljama dogodio se u trenutku kada je središnja kraljevska vlast proživljavala duboku krizu. Već je spomenuto da je za vrijeme Jagelovića oslabjela središnja vlast, dok je pritisak Osmanskoga Carstva sve više jačao. Pri stupanju na prijestolje, Vladislav II. Jagelović (1490 – 1526) morao je odbiti svoje suparnike, brata i poljskoga kraljevića Ivana Alberta i njemačkoga kralja Maksimilijana Habsburškoga. Godine 1491. Vladislav i Maksimilijan sklopili su mir u Požunu koji je Habsburgovcima jamčio ugarsko-hrvatsko prijestolje u slučaju izumrća muške loze kralja Vladislava. Iako se Vladislavu rodio sin Ludovik, Habsburgovci nisu dugo čekali na ostvarenje svojih težnji. Naime, Ludovik II. Jagelović (1516 – 1526) nije imao potomke pa je poslije njegove smrti na Mohačkom polju izbila borba za ispražnjeno ugarsko-hrvatsko prijestolje. Bio je to kraj srednjovjekovnoga Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva i početak zajednice s Habsburškom Monarhijom. „Počevši od 1527. godine, za Osmanlije pravi neprijatelj više nije bila Ugarska nego habsburška dinastija s dobivenim prijestoljem. Raniji ugarsko-turski konflikt prometnuo se, dakle, u sukob Habsburškog i Osmanskog Carstva, kojem su bojište na kopnu u drugoj polovici stoljeća postala područja u nizini Dunava“²⁷.

²⁶ ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 274.

²⁷ Géza PÁLFFY, *Ugarska na granici dvaju imperija: (1526 – 1711)*, Samobor, 2010, 35.

Hrvatska 1526. godine²⁸

Uz to što su se hrvatske zemlje nalazile na granici dvaju imperija, bile su podijeljene u dvije političke struje, jedna se priklonila Ferdinandu Habsburškom (1527 – 1564), a druga Ivanu Zapolji (1527 – 1540). Iz teksta je vidljivo da su Habsburgovci otpočetak bili uključeni u obranu Hrvatske. Time su štitili svoje nasljedne zemlje i utirali put do ugarsko-hrvatske krune. Ferdinanda je podržala većina hrvatskih velikaša. Od njega su očekivali još veću pomoć u obrani Hrvatske od Osmanlija. Uz odredbe Požunskoga mira, Ferdinand je svoje pravo na prijestolje polagao na temelju ženidbenih veza. Međutim, slavonski staleži, knez Fran Krsto Frankopan i Šimun Erdödy poklonili su se Ivanu Zapolji pozivajući se na odredbu saborskoga zaključka iz 1505. godine prema kojoj stranac ne može biti ugarsko-hrvatski kralj. Tako su Ugarska, Hrvatska i Slavonija početkom 1527. godine dobile dva kralja. Kako nijedan kralj nije htio odstupiti, uslijedila je borba za dobivanje države koja se pretvorila u građanski rat u Ugarskoj i Slavoniji. U kolovozu iste godine Ferdinand je osvojio glavne ugarske gradove Budim i Stolni Biograd, dok je Ivan pobjegao u Poljsku. Njegova stranka u

²⁸ Krešimir REGAN, *Hrvatski povijesni atlas*, Zagreb, 2003, 193.

Slavoniji je oslabjela te je slavonsko plemstvo prihvatilo Ferdinanda za kralja. Unatoč tome, Ivan se nije htio odreći prijestolja, a spas od propasti potražio je u prihvaćanju sultanove ponude saveza protiv Ferdinanda i njegovih kraljevina. Godine 1528. postao je turski vazal. U početku je odnos ovisnosti bio slab, no ubrzo je postalo jasno da više nije bilo povratka prema neovisnoj i ujedinjenoj Ugarskoj²⁹. Ivanova politika je začetno bila uspješna – sultan Sujelman prepustio mu je Ugarsku i vratio Budim. Vratili su se i sljedbenici, u Slavoniji je ponovno ovladala njegova stranka. Međutim, tu nije bio kraj sukobima. K tome, sultan je sve više polagao svoje pravo na Ugarsku.

Ferdinand se na krunidbi obvezao da će u Hrvatskoj pod zapovjedništvom svoga vrhovnoga kapetana uzdržavati 200 pješaka i 200 konjanika u dvije kapetanije, Senjskoj i Bihačkoj te da će uzdržavati 800 konjanika kojima će zapovijedati hrvatski velikaši. „Osim toga kralj se obvezao da će na kranjskoj granici prema Hrvatskoj držati dovoljan broj vojnika i da će voditi brigu o opskrbi utvrda u Hrvatskoj“³⁰. Kako se Ferdinand u potpunosti posvetio ratu protiv Zapolje, nije ispunio dana obećanja. Teret obrane hrvatske granice pao je na već osiromašene hrvatske velikaše koji su svoje pogranične utvrde sve češće predavali kralju. Kralj je pak novčanu pomoć tražio od staleža iz unutarnjoaustrijskih zemalja Štajerske, Koruške i Kranjske. Kako su Osmanlije 30-ih godina 16. stoljeća sve učestalije provaljivali u spomenute zemlje, njihovi staleži pristali su ulagati u vojnokrajiški obrambeni sustav, a kasnije su i sustavno financirali obranu pograničnih utvrda od Drave do Jadrana³¹. Tako je nastala Vojna krajina. Pritom su se razlikovale Slavonska i Hrvatska krajina. Slavonska krajina štitila je Štajersku, prostirala se između Drave i Kupe, a sastojala se od Koprivničke, Križevačke i Ivaničke kapetanije. Hrvatska krajina branila je Kranjsku, obuhvaćala je prostor između Kupe i mora te je bila podijeljena na Hrastovičku, Ogulinsku, Bihačku i Senjsku kapetaniju.

Pad Požege i Klisa dojmio se Ferdinanda. Doduše, hrvatsko plemstvo odlučilo je podržati kralja koji će ga doista pomagati pa se osjećao ugroženim. Zato je odlučio osvojiti Osijek koji je bio važno tursko uporište i tako osloboditi istočnu Slavoniju od Osmanlija. Za vrhovnoga zapovjednika postavio je Hansa Katzianera, no vojskovođa se pritom nije iskazao. Pobjegao je i prije nego su Turci porazili njegovu vojsku kod Gorjana 1537. godine. Gorjanski poraz potvrdio je osmansku vlast na prostoru između Save i Drave punih 150

²⁹ PÁLFFY, *Ugarska na granici dvaju imperija*, 63.

³⁰ PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 25.

³¹ PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 29.

godina³². Neuspjela akcija potakla je Ferdinanda da se nagodi sa Zapoljom. Godine 1538. sklopili su mir u Velikom Varadinu koji je označio kraj građanskoga rata. Zapolji je potvrđena vlast u onom dijelu Ugarske koji je do tad bio u njegovim rukama, a Ferdinandu su, uz preostali dio Ugarske, priznate cijela Slavonija, Hrvatska i Dalmacija. Nakon Zapoljine smrti, Ferdinandu je trebala pripasti čitava Ugarska. Međutim, Zapolja je prekršio odredbe tog mira jer mu se pred smrt rodio sin Ivan Žigmund te je na njega prenio svoja kraljevska prava. Navedene okolnosti naglale su Ferdinandu da oružjem osvoji Budim, no Turci su ubrzo razotkrili njegov plan. Godine 1541. Sultan Sulejman pripojio je Budim i njegovu širu okolicu Osmanskom Carstvu. Na povratku, Turci su u Slavoniji osvojili Našice. „Osvajanjem tvrđave Našice 1541. zadan je krajiškoj obrani u Slavoniji vrlo osjetljiv udarac, odakle je Turcima bio slobodan put prema Orahovici, Voćinu, Drenovcu, Mikleušu i Donjoj Podravini“³³. Godine 1543. u osmanske ruke pali su Valpovo, Orahova i Pakrac, a 1544. Kraljeva Velika. Godine 1547. Ferdinand i Sulejman sklopili su petogodišnji mir koji je obnavljan sve do 1606. godine. Unatoč primirjima, Osmanlije su poduzimali male ratove koji se nisu smatrali kršenjem mira. Neprekidni osmanski upadi potakli su Ferdinanda da pod krinkom postizanja sigurnosti provede centralizaciju svoje države tako što je osnovao centralne urede, Dvorsko ratno vijeće, Dvorsko tajno vijeće, Dvorsku kancelariju i Dvorsku komoru. Njihovim osnivanjem područje Vojne krajine izuzeto je od vlasti bana i sabora.

Godine 1564. Hrvati i Mađari okrunili su Ferdinandova najstarijega sina Maksimilijana (1564 – 1576) za svoga kralja. Nemogućnost dogovora s Ivanom Žigmundom Zapoljskim oko krune dovela je do turskoga rata 1566. godine. Osmanlije su zauzeli Siget koji je junački, do smrti, branio Nikola Šubić Zrinski. Unatoč uspjehu, bitka kod Sigeta predstavlja vrhunac osmanskih osvajanja i početak krize Osmanskoga Carstva. Poslije bitke uslijedilo je primirje kralja Maksimilijana s Osmanlijama i njegov dogovor s Ivanom Žigmundom. Međutim, tu nije bio kraj problemima u kraljevstvu. Došlo je do napetosti između kralja i hrvatskih velikaša zbog kraljeva prijedloga da plaćaju ratne daće. Zatim je uslijedila seljačka buna u krajevima oko Susjedgrada i Stubice jer kralj nije reagirao na pritužbe kmetova na nasilje vlastelina Franje Tahija. Buna je pak dobro došla Turcima koji su sve žešće provaljivali u Hrvatsku i Slavoniju, a s pustošenjima su ubrzo stigli i do susjednih austrijskih nasljednih zemalja Istre, Koruške, Štajerske i Kranjske. Takva situacija primorala

³² MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 90.

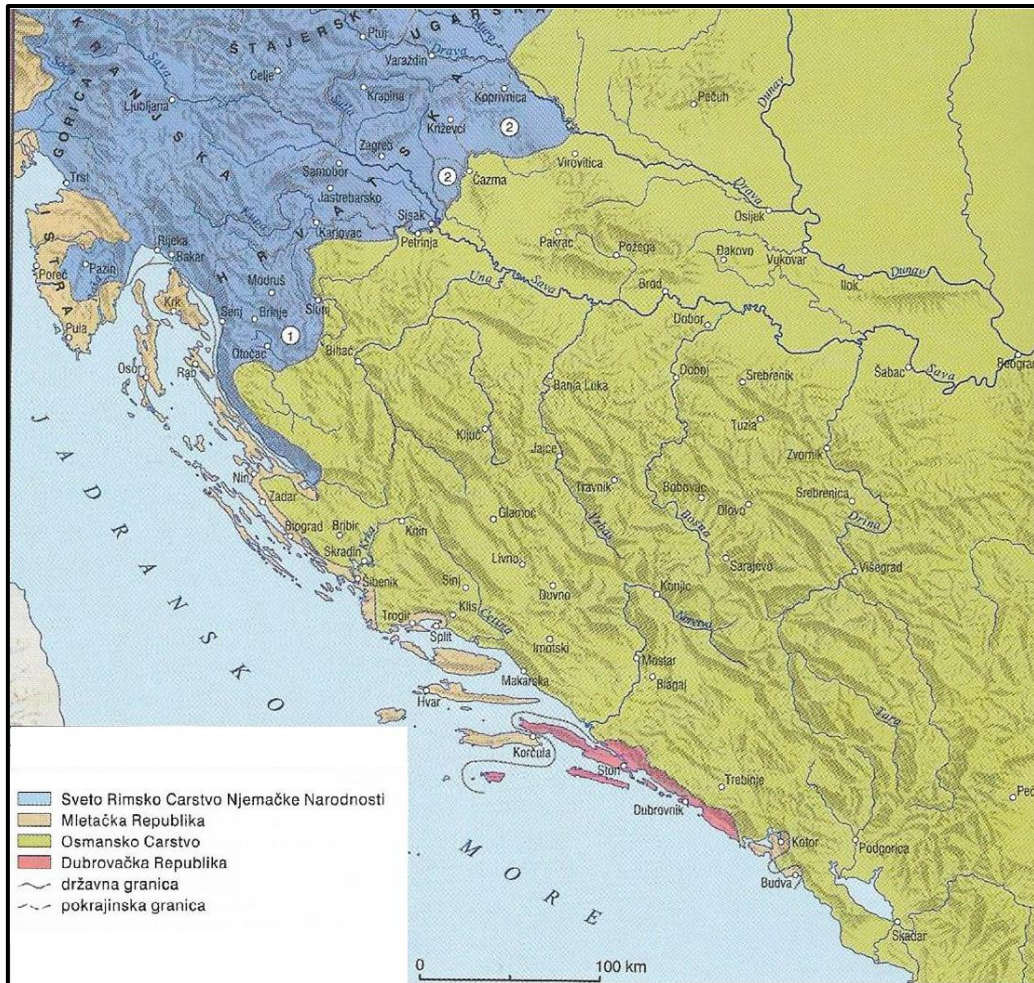
³³ MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 103.

je navedene zemlje da duž granice urede stalnu vojsku, smještenu po kraljevskim i gospodskim gradovima³⁴.

Nakon Maksimilijanove smrti, prijestolje je preuzeo njegov najstariji sin Rudolf II. (1576 – 1608). Svakako je važan podatak da je 1578. godine Slavonsku i Hrvatsku krajinu, tj. hrvatskoga bana i Sabor podredio Dvorskom ratnom vijeću u Grazu i nadvojvodi Karlu II. Odlučeno je povećanje broja vojnika u utvrdama, posebno njemačkih vojnika te je dogovorena obnova vojne opreme. Godine 1579. izgrađen je Karlovac, buduće sjedište zapovjednika Hrvatske krajine. Ubrzo se za istu krajinu počeo upotrebljavati naziv Karlovački generalat dok se za Slavonsku sve više uobičajilo ime Varaždinski generalat. Iako je stvarno stanje često odstupalo od predviđenoga, osobito kad je riječ o financiranju i brojnosti vojske, izgradnja Vojne krajine utjecala je na smanjenje turskih provala. Najbolji primjer funkcioniranja Vojne krajine bila je pobjeda kod Siska. „Sjajna pobjeda kod Siska 22. lipnja 1593. označila je prekretnicu u ratu Hrvata s Osmanskim Carstvom. Ostaci ostataka Hrvatske bili su obranjeni, a daljnje širenje osmanske vlasti na njezinom prostoru bilo je zaustavljeno“³⁵.

³⁴ ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 284.

³⁵ MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 164.

Hrvatska 1593. godine³⁶

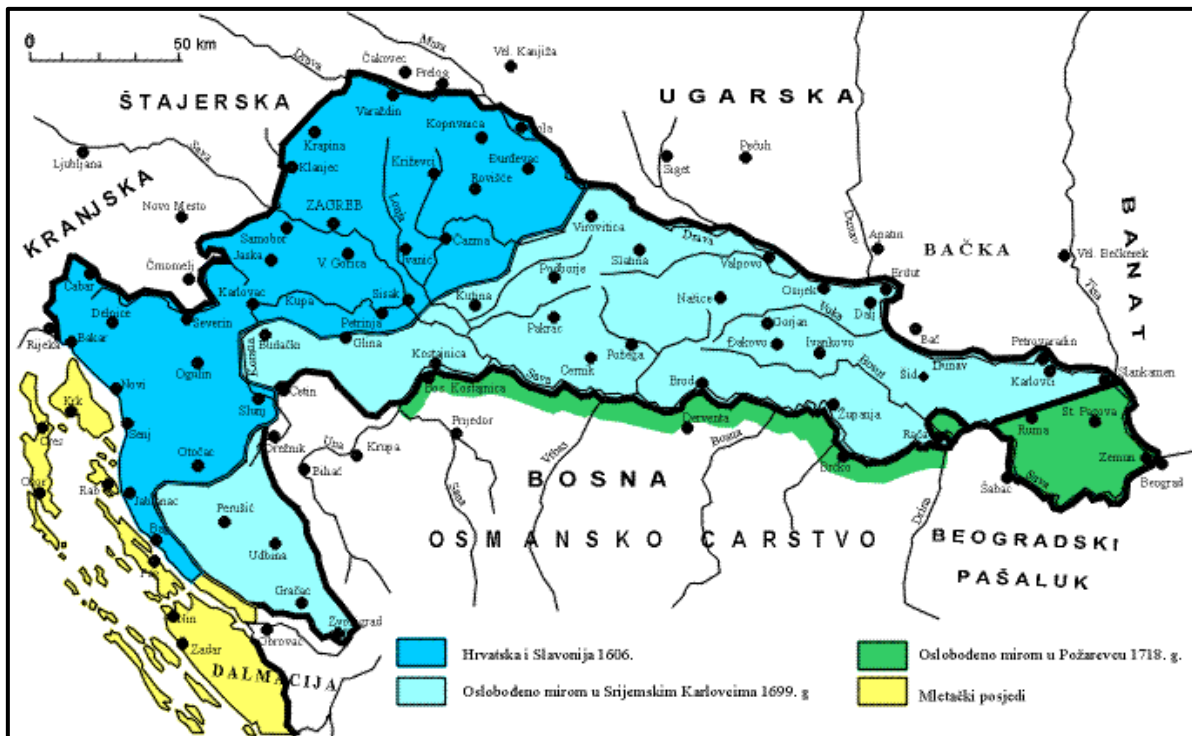
Bitka kod Siska odigrala se u početnim fazama Dugoga turskoga rata između Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva (1593 – 1606). Rat je okončan 1606. godine sklapanjem mira na ušću rijeke Žitve u Dunav. Bio je to prvi mir u kojem su ugarsko-hrvatski kralj i sultan bili ravnopravni³⁷. Vojnokrajški sustav pokazao se učinkovitim i u 17. stoljeću. Borbe na granici pretvorile su se u mali neprestani rat u kojem su krajišnici, a osobito Zrinski, nanosili sve uspješnije udarce Osmanlijama, čak i u vrijeme formalnoga mira³⁸. S druge strane, Zrinski su se pokušali oduprijeti i habsburškim pokušajima centralizacije u Hrvatskoj i Ugarskoj. Tako je došlo do neuspješne zrinsko-frankopanske urote i propasti njihova roda. Turci su u nezadovoljstvu politikom bečkoga dvora vidjeli priliku za savezništvo s Ugarskom, a preko nje i Hrvatskom. Godine 1683. Hrvatski sabor i ban pozvani su u pohod na Beč koji je predvodio veliki vezir Kara Mustafa-paša. Odbili su poziv, a opsada je završila nepovoljno za

³⁶ REGAN, *Hrvatski povijesni atlas*, 203.

³⁷ Rudolf II. i Ahmed I.

³⁸ Nenad, MOAČANIN, Hrvatska i Osmansko Carstvo u 17. stoljeću, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 12 – 13, 2001, 25 – 29.

Osmanlije. Nakon bitke kod Beča, započeo je Veliki bečki rat. U tom su ratu, vođenom od 1683. do 1699. godine, od osmanske vlasti oslobođeni veliki dijelovi Hrvatske. Hrvatska do Une i južnoga Velebita i Slavonija bez jugoistočnoga Srijema prešli su u ruke ugarsko-hrvatskoga kralja Leopolda I. (1657 – 1705), dok su Knin, Sinj i Vrgorac pripali Veneciji.

Hrvatska u 17. i 18. stoljeću³⁹

2. 4. Život i vjera u Osmanskom Carstvu

U Osmanskom Carstvu nije postojao plemićki stalež, no razlikovala su se dva sloja društva: vladajući (državna i vjerska birokracija, plaćena vojska, osobe koje su izdržavale zaklade, vlasnici nadarbina) i potčinjeni sloj, raja (seljaci, obrtnici, trgovci)⁴⁰. Za razliku od raje, vladajući sloj bio je oslobođen od plaćanja poreza. Važno je pritom istaknuti da su niži slojevi unutar čitavoga Carstva, bez obzira na etničku pripadnost, imali mogućnost uspona na društvenoj ljestvici, ali uz jedan uvjet – pripadnost islamu. Isto tako, muslimanski podanici bili su pošteđeni plaćanja glavarine (harača) što je bila porezna obveza nemuslimanskih podanika.

Stavovi o položaju pripadnika drugih religija u Osmanskom Carstvu su podijeljeni. Turski autori, no ne isključivo, ističu tolerantnost, pravednost i jednako postupanje s ljudima

³⁹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/c/cd/O%C5%BEivjela_Hrvatska.gif (zadnji put mijenjano 10. kolovoza 2018.)

⁴⁰ MATUZ, *Osmansko Carstvo*, 73.

različitih vjera. Oni su se zauzvrat morali pokoriti, tj. priznati muslimansku vlast i plaćati spomenuti harač. U tom je slučaju islam, prema Inalciku, „jamčio živote i imovinu kršćana i Židova, te je dopuštao slobodno ispovijedanje njihovih vjera i život prema vlastitim vjerskim zakonima“⁴¹. Osmansko Carstvo službeno je priznalo Pravoslavnu crkvu jer su pravoslavni poglavari, poput Osmanlija, bili neprijatelji Pape. Osim toga, Osmanlije su pogranična područja naseljavali martolozima (Vlasima), pravoslavnim kršćanima i stočarima, koji su Osmanlijama služili kao neredovita vojska čija je zadaća bila provaljivati, pustošiti i pljačkati u susjednim neosvojenim područjima, a za nagradu su bili oslobođeni od plaćanja poreza. Protestantska reforma u 16. stoljeću također je išla u prilog Osmanlijama jer je jedno vrijeme zaokupila zajedničkoga neprijatelja, Habsburgovce. Jedino su Katoličku crkvu potiskivali na područjima pod svojom vlašću. Kao najbrojnija i najutjecajnija vjerska institucija na Zapadu, predstavljala je smetnju Osmanlijama, dok su pape, njezini poglavari, zapadne zemlje pozivali na ujedinjenje i križarske ratove.

Najteže je bilo katolicima iz još neosvojenih i pograničnih područja jer su na njih Osmanlije najviše udarali pa su morali uložiti nadčovječne napore u obranu zemlje. Jančula, k tome, ističe kako je Sulejman svaku svoju vojnu završavao masovnim ubijanjem i odvođenjem kršćana⁴². S druge strane, donosi isječak iz života na selu pod osmanskom vlašću:

„U tursko se doba osobito razvio zadružni obiteljski život. Obitelji se nisu dijelile kao danas, nego je svaka obitelj ostajala, doklegod se moglo, na okupu, na jednom ognjištu. S velikim brojem članova obitelji dospjelo se na sve: moglo je biti i mnogo djece, moglo je biti mnogo goveda, ovaca i svinja, moglo se više zemlje obraditi, bilo je lakše i rabotu dužnu spahiji odraditi i porez namiriti, jer se jedno i drugo tražilo na ognjištu. Bilo je vremena, osobito za zimskih večeri, do mile volje prepričavati, čak i opjevavati i nauk vjere i slavnu prošlost, borbe i patnje vlastitog naroda. Uz djelovanje franjevac, upravo su zadružni život i seosko kolo najviše zaslužni da se u narodu sačuvala vrlo živa vjerska i narodna svijest pa i sigurna nada u oslobođenje. (...) Tursko je vladanje u prvi mah u velikoj mjeri olakšalo položaj i stanje slavonskog seljaka. Turci su ga ostavili da živi na svojoj zemlji već radi same propagande i da zemlja ne ostane neobrađena. (...) Novi je gospodar Turčin u mnogočemu bio bolji od kršćanskih velikaša i plemića“⁴³.

Ne uzimajući u obzir cjelokupnu priču, na temelju samoga ulomka mogli bi zaključiti da u Osmanskom Carstvu nije bilo nimalo loše. Doista, uvođenjem timarskoga sustava seljaci su

⁴¹ HALIL, *Osmansko Carstvo*, 7, 8.

⁴² Julije JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, Nova Gradiška, 2011, 25.

⁴³ Julije JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, Slavonska Požega, 1980, 119 – 120.

prestali biti vlasništvo svojih gospodara. Kako su novim gospodarima davali samo fiksnu rentu, imali su više za sebe. Međutim, kad je Carstvo snašla kriza, seljaci su se opet našli u nezavidnom položaju opterećeni sve većim davanjima. Točno je nadalje da su franjevci očuvali vjersku i nacionalnu svijest, ali u vrlo teškim uvjetima, često u progonstvu, skrivajući identitet, uz puno mudrosti, hrabrosti i upornosti.

Practiciranje katoličke vjere i održavanje vjerske službe bilo je strogo zabranjeno u blizini muslimana, tj. u gradovima i naseljima pod osmanskom vlašću. Samostani i crkve u tim mjestima bili su uništeni, napušteni ili pretvoreni u džamije i neke druge javne građevine. Služba se održavala izvan gradova i naselja, u privatnim kućama, na groblju, negdje na osami, kraj porušenih ili u sačuvanim crkvama i kapelicama koje su bile jednostavne, minimalno opremljene, često bez zvona jer je zvonjava bila zabranjena.

Osmanska teritorijalna ekspanzija uzrokovala je masovne migracije stanovništva, mnogi su ubijeni ili zarobljeni. Oni koji su dospjeli pod osmansku vlast našli su se pred odlukom – prigrliti islam i stvoriti uvjete za bolji i uspješniji život ili ostati dosljedni i pritom trpjeti? Zato sam mišljenja da je islam u krajevima pod osmanskom vlašću bio ponuđen kao jedna od opcija, dok u stvarnosti i nije bilo previše izbora, tj. prihvaćanje islama bila je najpovoljnija, pa i obećavajuća opcija. Jančula među prijelaznicima na islam razlikuje *predavce* i *poturice*. Predavci su bili kršćani koji su prigrlili islam kako bi mogli stupiti u tursku vojnu službu s ciljem napredovanja⁴⁴. „Mnogi su se priključivali akindžijskim odredima i sudjelovali u pljačkaškim provalama preko Hrvatske do Koruške i Furlanije. Napokon su od njih mnogi prešli i u spahijski stalež⁴⁵. Od nekoga tko je radio na tuđoj zemlji i za drugoga, oni su postajali taj drugi, gospodar, više nisu bili davatelj, već primatelj rente. Poturice su pak bili kršćani koji su prelazili na islam u nadi za boljim životom i manjim davanjima (porezima). Poturica je osobito bilo među seljacima koji su oduševljeno i objeručke prihvatili tursku propagandu⁴⁶. Neki su prešli u grad pa su se lakše i brže uklopili, dok su oni koji su ostajali na selu bili osobođeni od dijela davanja.

Na kraju, među pokorenim stanovništvom našli su se i oni koji nisu htjeli prijeći na islam, tzv. *raja*. „Raja je ostala zapravo ista što je bila i prije dolaska Turaka: kmet novih gospodara, turskih spahija, s tom razlikom što je svakome bilo omogućeno da prigrliti islam ili se unovači u neredovitu tursku vojsku i time odmah sasvim izmijeni uvjete svoga materijalnog života. (...) Raja je morala davati spahiji desetinu (ušur), a slutanu harač

⁴⁴ JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 117.

⁴⁵ MOAČANIN, *Turska Hrvatska*, 103, 104.

⁴⁶ JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 122.

(džizju)⁴⁷ i bez obzira na teške uvjete i velika davanja, uspjela se održati. Jedan od najtežih harača bio je objašnjeni danak u krvi (devširma). Iako se vode rasprave o prednostima i nedostacima toga postupka, ne možemo negirati tvrdnju da je riječ o izravnoj i nasilnoj islamizaciji.

Posebno mjesto u očuvanju katoličke vjere u područjima pod osmanskom vlašću pripada franjevcima. Misijski poziv i iskustvo pomogli su im da se prilagode osmanskoj vjerskoj politici. Za hrvatske zemlje značajni su franjevci iz provincije Bosne Srebrene koji su iz susjedne zemlje stigli zajedno s Osmanlijama.

⁴⁷ JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 119.

3. FRANJEVAČKI RED

3. 1. Utemeljitelj, značajke, podjela

Temelji franjevačkoga reda postavljeni su otprilike pola stoljeća prije pojave osmanske države. Iako su ih dijelile razlike, jedno im je bilo zajedničko, a to je borba za kršćanske zemlje Europe. Za franjevce, ona je predstavljala duhovnu i moralnu borbu, a za Osmanlije borbu za teritorij i moć. Franjevci postoje i danas, djeluju u istim zemljama, dok su Osmanlije dio prošlosti.

Na samom početku 13. stoljeća, u Europi su se dogodile značajne promjene. Došlo je do jačanja kraljevske vlasti, razvoja gradova i pojave novih zanimanja, trgovine i obrta što je, pak, prouzročilo krizu feudalnoga sustava. Pojavili su se i novi etički temelji i religijski zahtjevi⁴⁸. Novonastala situacija iznenadila je kršćanske monahe koji su oduvijek bili okrenuti primanju i davanju u samostanu i za samostan. Glavni problem bio je u tome što su se oni povlačili iz svijeta, a Crkva se nekako morala približiti narodu. Rješenje se stoga nalazilo u pojavi novih redova, dominikanaca i franjevaca. Bili su to prosjački redovi, zalagali su se za povratak siromaštvu i apostolskom djelovanju – propovijedanju i naviještanju evanđelja među ljudima.

Utemeljitelj franjevačkoga reda je sv. Franjo Asiški. Naziv reda glasi Red manje braće (lat. *Ordo Fratrum Minorum*, akronim OFM). U širem smislu franjevci označavaju tri reda: Red manje braće, Red siromašnih gospođa (klarise) i Pokornički svjetovni red (trećoredci). Njihovi članovi oslanjaju se na pravilo prosjačkih redova koje je sastavio upravo sv. Franjo.

Sv. Franjo rođen je 1181. ili 1182. godine u Asizu (Italija, Umbrija). Njegov otac Petar Bernardone bavio se trgovinom i bio je vrlo bogat. Međutim, sv. Franjo nije nastavio očevim stopama, već se odlučio na život u siromaštvu što je dovelo do raskida njihova odnosa. Iz Franjine *Oporuke* saznajemo kako je otkrio svoj životni poziv. Dok je jednoga dana 1205. godine molio, čuo je Kristov glas koji mu je naredio: „Franjo, idi i popravi moju crkvu!“ Poruku je protumačio doslovno pa se posvetio obnovi crkava u okolici Asiza. Svoj konačni poziv da živi po obliku evanđelja otkrio je tri godine kasnije, slušajući evanđeosko čitanje o slanju učenika⁴⁹.

Franjo je već sljedeće 1209. godine okupio prvu dvanasetoricu braće, organizirao prvu službenu misiju i napisao prvu *forma vitae*, nazivanu *Prvim pravilom*. „Do nas nije došao

⁴⁸ Lázaro IRIARTE, *Povijest franjevaštva*, Zagreb, 2013, 22.

⁴⁹ Isto, 26.

izvorni tekst; ipak, nije ga teško rekonstruirati na temelju *Pravila bez bule*, *Oporuke* i biografskih izvora. Temeljne su točke bile sljedeće: truditi se živjeti prema evanđelju, apsolutno siromaštvo skupine, trajno stanje pokorničke misije prolazeći svijetom bez financiranja bilo koje vrste, rad i milostinja kao sredstva za život⁵⁰. Uslijedio je odlazak u Rim, 1209. ili 1210. godine, gdje je papa Inocent III. usmeno odobrio novi red i potvrdio pravila, a kardinal Ivan iz Svetoga Pavla uveo spomenutu dvanasetoricu u klerički stalež podijelivši im tonzuru i crkveni imunitet.

Taj red bio je prvi od spomenuta tri i nazvan je Redom manje braće. Njihovo je djelovanje privuklo plemkinju Klaru i druge djevojke te je već 1212. godine utemeljen drugi, ženski, red – Red siromašnih gospođa poznatiji pod nazivom klarise. „Gotovo istodobno, kao posljedica Franjina propovijedanja i uklapanja manje braće u društvenu stvarnost, organiziraju se bratstva, neoženjenih ili oženjenih, pokornika koji su u svojim kućama i bez promjene vlastitog načina života dijelili isti evanđeoski ideal; taj svjetovni pokret poprimio je vlastiti ustroj 1221. godine⁵¹ i postao trećim franjevačkim redom. Riječ je o Pokorničkom svjetovnom redu čiji su pripadnici poznati pod nazivom trećoredci.

Kako su Franjo i učenici posvuda propovijedali evanđelje, Red male braće brzo se proširio u druge zemlje – Francusku, Španjolsku, Portugal, Palestinu i dr. Međutim, mnogima se apsolutno siromaštvo, jedno od temeljnih pravila franjevačkoga života, činilo odviše strogim i neizvedivim. Stoga se u skladu s navedenim promjenama javila potreba za preuređenjem *Pravila*. Od 1221. do 1223. godine, Franjo je sastavio tri redakcije *Pravila*; prva, nazivana *Pravilo bez bule*, nije odobrena od strane pape, druga je izgubljena pa je treća, blaža verzija, konačno prihvaćena. Papa Honorije III. potvrdio je bulom novo *Pravilo* 29. studenoga 1223. godine, a po tom *Pravilu* franjevci žive i danas.

Franjo je već za života bio proglašavan svetim. Godine 1224. doživio je iskustvo stigmatizacije. Prije smrti izrekao je svoju konačnu *Oporuku* u kojoj podsjeća na „potpuno odricanje, jednostavnost i poniznost iz prvih godina, i poglavito na značenje bavljenja nekim fizičkim radom⁵². Umro je 3. listopada (spomendan) 1226. godine u Porcijunkuli, a 1228. godine papa Grgur IX. proglasio ga je svetim.

⁵⁰ IRIARTE, *Povijest franjevaštva*, 27 – 28.

⁵¹ Isto, 29.

⁵² Isto, 47.

Sv. Franjo Asiški⁵³

Iako je sv. Franjo prilagodio i „ublažio“ *Pravilo* po kojem fratri žive i danas, iz *Oporuke* je vidljivo da se nije prestao zalagati za povratak na gorljivost, jednostavnost i potpuno odricanje i siromaštvo iz prvih godina. Nastavljen je sukob između čistoga ideala i zahtjeva stvarnoga života te su napetosti između dvije težnje trajale sve do 16. stoljeća. Godine 1517. došlo je do podjele prvoga franjevačkog reda na tri ogranka: opservante, konventualce i kapucine. Opservanti (opslužitelji) su se zalagali za vjerno opsluživanje *Pravila*, povlačenje u osamu, isposništvo, siromaštvo, jednostavnost u zdanjima i liturgijskim slavljima. Konventualci (samostanci) su bili liberalniji, naginjali ublažavanju strogosti, živjeli su u prostranim zdanjima i nje govali su svečan i uređen ritam zajedničkoga života. Od opservanata su se kasnije izdvojili kapucini. Zalagali su se za obnovu ideala sv. Franje, odnosno za život u krajnjem siromaštvu, duhu pokore i kontemplativne molitve⁵⁴.

⁵³ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20493> (zadnji put mijenjano 20. svibnja 2018.)

⁵⁴ IRIARTE, *Povijest franjevaštva*, 77, 203.

3. 2. Franjevci u Hrvatskoj

Prvi franjevci u hrvatske krajeve dolaze već za života sv. Franje. Pri organizaciji pokrajina i provincija slijedili su geografske i političke odrednice. Tako je 1217. godine osnovana Ugarska provincija za Mađarsku i gornju Hrvatsku. Međutim, djelovanje te provincije obuhvaćalo je područje banovine Slavonije – srednjovjekovne Slavonije i Srijema, tj. nije prelazilo preko Drave⁵⁵. Autorica Valentina Zovko ističe da je ta provincija s ostrogonskom ujedinjena u jedinstvenu provinciju Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva 1239. godine⁵⁶. Do kraja 13. stoljeća imala je sedam kustodija, dok su se tri nalazile na području banovine Slavonije: Zagrebačka, Pečuška i Srijemska.

Ubrzo su franjevci iz Slavonije prešli u susjednu Bosnu u kojoj su radili na obraćenju patarena (bogumila). Godine 1339. osnovana je Bosanska vikarija. „Zbog uspješnog misijskog rada što su ga franjevci obavljali, rimski su im pape bili vrlo nakloni i podjeljivali su im mnoge i velike povlastice. Između ostalog, već 1373. papa Grgur IX. dopušta Bosanskoj vikariji podizanje samostana i u Ugarskoj, a kasnije im je to bilo dopušteno i na području Slavonije i Hrvatske“⁵⁷. Ovdje treba istaknuti kako širenje Bosanske vikarije izvan geografskih granica Kraljevine Bosne nikako nije bilo po volji ugarskim franjevcima koji su se 1448. godine odijelili u posebnu Ugarsku vikariju, kasnije prozvanu Provincijom Presvetoga Spasitelja. Od Bosne su se nadalje odijelili Dalmatinci, a od njih Dubrovčani. Osmanska vlast u Bosni dovela je do novih previranja u Bosanskoj vikariji pa je 1514. godine podijeljena na dva dijela: provinciju Bosnu-Hrvatsku koja je obuhvaćala samostane u slobodnoj Bosni i Hrvatskoj te provinciju Bosne Srebrene koja je kao preostali dio Bosanske vikarije nastavila djelovati pod osmanskom vlašću⁵⁸. Dakle, vikarija je podijeljena na temelju političkih odrednica, no one nisu bile stalne jer su Osmanlije osvojili i dijelove susjednih kraljevina Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Ugarske. U takvim okolnostima, bosanski franjevci zanemarili su politički kriterij i počeli su pastoralno djelovati u svim osvojenim područjima što je pak dovelo do širenja utjecaja provincije Bosne Srebrene.

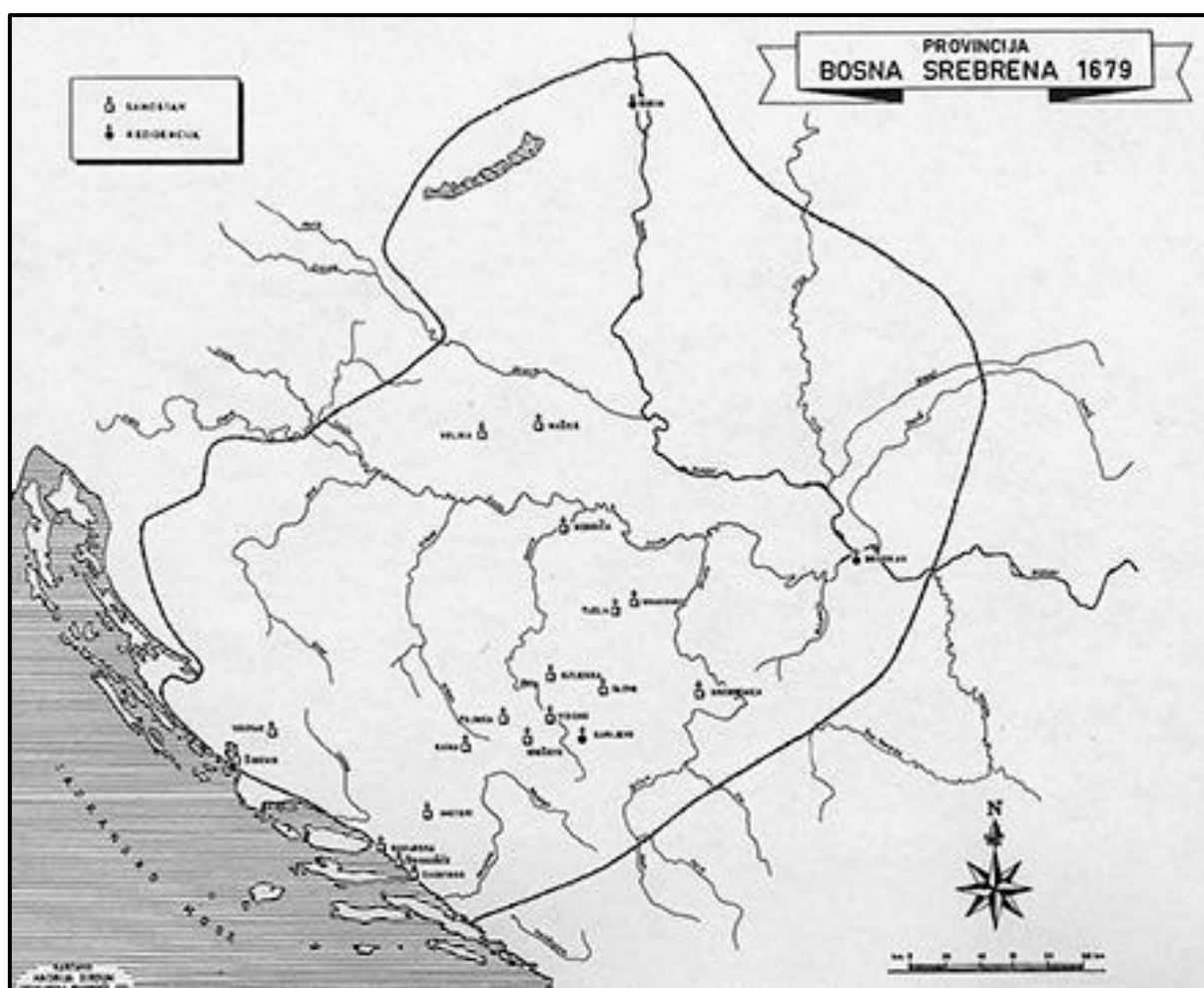
⁵⁵ Franjo Emanuel HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, Zagreb, 2011, 12.

⁵⁶ Valentina ZOVKO, Utjecaj franjevačke duhovnosti na oblikovanje kulturnog krajolika kontinentalne Hrvatske u razdoblju srednjeg vijeka, *Zbornik o Emeriku Paviću: zbornik radova sa Znanstvenoga skupa Emerik Pavić i franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2014, 185 – 204.

⁵⁷ Josip POLETO, Velika i franjevci, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, Zagreb – Požega, 2012, 47 – 55.

⁵⁸ Vikarija je nižega ranga od provincije, Bosna-Hrvatska i Bosna Srebrene u početku su imale status vikarija, no 1517. godine održan je zajednički kapitul franjevaca konventualaca i opservanata na kojem je odlučeno da konventualci moraju opservantima predati pečat čitavoga reda i da se njihove pokrajine više neće zvati vikarije nego provincije; prema tome franjevci prvotne Bosanske vikarije bili su konventualci, JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 11.

Franjo Emanuel Hoško smatra da su za povijest franjevaštva u hrvatskim zemljama od presudne važnosti bili pad Bosne 1463. i poraz kršćanske vojske kod Mohača 1526. godine⁵⁹. Dok su gotovo svi svjetovni svećenici pobjegli pred Osmanlijama, bosanski franjevci su ih slijedili. Tako je nastala izreka „Kud Turčin ćordom, tamo fratar s torbom“. Godine 1463. fra Anđeo Zvijezdović ishodio je od sultana Mehmeda II. Osvajača ahdnamu koja je bosanskim franjevcima osigurala slobodu djelovanja u područjima pod osmanskom vlašću. „Na nepreglednom području od Jadrana do Karpata Bosna Srebrena imala je 1591. šesnaest samostana i 163 braće, a godine 1623. jedan samostan više, i to u samome Budimu. Osim toga, u prvoj polovini 17. stoljeća upravljala je sa 101 župom i vodila pastoralnu brigu za oko 250 do 300 tisuća katolika“⁶⁰.

Provincija Bosna Srebrena 1679. godine⁶¹

⁵⁹ HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, 14.

⁶⁰ Isto, 14.

⁶¹ http://www.matica.hr/media/uploads/hr/2015-2/hr2-15--- Page_054_Image_0001.jpg (zadnji put mijenjano 21. lipnja 2018.)

Franjevci iz Bosne spasili su propast ne samo franjevačkoga reda, već i vjerske tradicije i duhovnoga identiteta u hrvatskim zemljama. U Slavoniji su s dolaskom Osmanlija opustošeni franjevački (i drugi) samostani te je situacija bila vrlo kritična. Uz to što su mnogi seljaci prešli na islam, a Osmanlije na napuštena slavonska selišta naselili bosanske Srbe i pravoslavce, u Slavoniji se pojavio i kalvinizam te su se franjevci našli u sličnoj situaciji kao u vrijeme suzbijanja patarena⁶², samo što su ih sada progonili i jedni i drugi i treći. Kalvini su franjevcima palili samostane i otimali župe, dok su pravoslavni svećenici htjeli dovesti franjevce i katolike pod svoju jurisdikciju. Usprkos povlasticama, i Osmanlije su progonili bosanske franjevce, jednim dijelom zbog vjere, a drugim dijelom zbog njihove umiješanosti u ratne sukobe. Prije svega, Osmanlije su ih smatrali odgovornima za onaj dio stanovništva koji nije prešao na islam. Isto tako, smetala im je podrška pape koji je cijenio franjevačku požrtvovnost i djelatnost te je bio svjestan činjenice da su franjevci bili jedini navjestitelji katoličke vjere pod osmanskom vlašću. Nadalje, bosanski franjevci su hrabрили i poticali vjernike na borbu i otpor, u Slavoniji na ustanke; pružali su pomoć kršćanskim utvrdama i obavještavali vođe ustanaka o namjerama Osmanlija. Osobito su bili aktivni u Velikom bečkom ratu u kojem je Osmansko Carstvo izgubilo značajan dio teritorija. Iako su bosanski franjevci bili oslobođeni od svakoga davanja, Osmanlije su se namirivali na druge načine. Julije Jančula piše kako je, primjerice, bosanski paša Husrev-beg katolicima otimao svu zemlju i nudio ju natrag uz uvjet da prijeđu na islam, dok je u Slavoniji početkom 17. stoljeća uveden novi izvanredni harač, čulos ili džulus koji su katolički vjernici morali plaćati za službu koju su vodili franjevci jer bi u protivnom završili u zarobljeništvu ili bili ubijeni⁶³.

Krajem 16. i početkom 17. stoljeća Osmansko Carstvo zapalo je u krizu, a ravnoteža snaga preokrenula se u korist europskih sila. Poznato je da su Habsburgovci za vrijeme osmanske okupacije bili prisutni u ovim krajevima te da između njih i Osmanskoga Carstva nisu funkcionirale jasno utvrđene granice u upravljačkom smislu. K tome, „politički interesi habsburških vladara tijekom čitavog ranog novog vijeka nerijetko su se filtrirali upravo kroz vjersku domenu⁶⁴“. U predtursko doba naslovi *regnum Bosnae*, *regnum Dalmatiae* i *regnum Ungariae* bitno su utjecali na određivanje područja biskupske upravne vlasti⁶⁵. U tursko doba nije bilo nikakvih pravila. Krajem 16. stoljeća Sveta Stolica je odredila da biskupi iz Bosne

⁶² Stjepan SRŠAN, Pregled povijesti franjevačkoga reda u našim krajevima, *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene*, Zagreb, 1993, 5 – 18.

⁶³ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 26, 39.

⁶⁴ Rudolf BARIŠIĆ, Marko JERKOVIĆ, Vjerske prilike na zapadnom obodu Osmanskoga Carstva za života Ivana Ančića, *Zbornik o Ivanu Ančiću: zbornik radova sa znanstvenog skupa Fra Ivan Ančić Dumljanin, 1624 – 1685*, Zagreb, 2011, 9 – 30.

⁶⁵ HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, 15.

moгу obavljati službu na područjima pod Osmanlijama, tj. izvan granica toga kraljevstva jer su se oni, za razliku od biskupa koje je imenovao bečki dvor, doista brinuli i obilazili vjernike na pogođenim područjima. To objašnjava ranije istaknuti podatak da je početkom 17. stoljeća franjevačka provincija Bosna Srebrena vodila pastoralnu skrb za oko 250 do 300 tisuća katolika u čak 101 župi. U isto vrijeme je pak prevladalo staro mišljenje da za bivša kraljevstva treba uspostaviti različite crkvene upravne jedinice pa su osnovani apostolski vikarijati za Kraljevstvo Dalmacije i Ugarsko Kraljevstvo. Slavonija je ostala u rukama bosanskoga biskupa, dok se u Srijemu i Podunavlju povećao broj svjetovnoga klera koji su podržavali dubrovački trgovci u Beogradu⁶⁶.

Iako su franjevci Bosne Srebrene i dalje bili od iznimne važnosti u pastoralnoj skrbi za vjernike u Slavoniji, slavonski franjevci također su željeli imati neovisnu, slavonsku franjevačku provinciju i svoga biskupa sa sjedištem u Požegi ili Đakovu. Međutim, tu težnju za odvajanjem nisu htjeli prihvatiti ni Rim ni Beč. Dakako da su slavonske župe bile od iznimne važnosti i za samu provinciju Bosnu Srebrenu jer su predstavljale značajan izvor prihoda za bosanskoga biskupa. To je, naravno, smetalo slavonskim franjevcima koji su se žalili da bosanski franjevci nisu marili za gradnju samostana i uzdržavanje škola u Slavoniji te da su s dobivenim novcem, koji bi zapravo trebao pripadati njima, častili age i kapetane. Prihodi su, doduše, odlazili u osmanske ruke, no ne radi čašćenja, kako su tvrdili pobunjeni slavonski franjevci, već zbog većih davanja u Bosni nego u Slavoniji.

Sredinom 17. stoljeća slavonske franjevce u borbi za Slavoniju predvodio je fra Marin Ibrišimović, a bosanske fra Marijan Maravić. Jasno je da su slavonski franjevci priželjkivali Ibrišimovića za biskupa, čak je i Beč postavio uvjet da dobije višu čast. Propaganda⁶⁷ je pak smatrala da su napetosti u provinciji Bosni Srebrenoj bile odraz osobnoga suprotstavljanja dvojice franjevacu „pa je promakla i Ibrišimovića u biskupsko dostojanstvo te ga 1647. imenovala beogradskim biskupom, administratorom Smederevske biskupije i apostolskim vikarom za sve biskupije u ugarskim zemljama koje su pod turskom vlašću“⁶⁸. Na upravljanje je dobio srijemsku biskupiju, biskupije u Srbiji i Banatu, no Slavonija je i dalje bila u rukama bosanskoga biskupa Maravića. Kongregacija je stoga opet morala posredovati u borbi za Slavoniju te je odlučila oba biskupa prisiliti na mir time što je početkom 1648. godine

⁶⁶ HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, 16.

⁶⁷ Propaganda ili Kongregacija za širenje vjere osnovana je 1622. godine kao središnje i vrhovno tijelo zaduženo za širenje katoličke vjere. Pratila je disciplinu i moral svećenstva u područjima pod osmanskim (nekršćanskom) vlašću jer je, između ostaloga, njezina svrha bila promicanje i organiziranje misija u tim područjima. Više u: BARIŠIĆ, JERKOVIĆ, Vjerske prilike na zapadnom obodu Osmanskoga Carstva za života Ivana Ančića, *Zbornik o Ivanu Ančiću*, 9 – 30.

⁶⁸ HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, 18.

Slavoniju privremeno povjerila skradinskom biskupu fra Pavlu Posiloviću⁶⁹. Dok je Ibrišimović, kao beogradski biskup, imao pravo uzdržavati se prihodima iz jedne slavonske župe koja se nalazila u mjestu Dragotin u srijemskoj biskupiji, vlast bosanskoga biskupa Maravića ograničena je na biskupije u Bosanskom Kraljevstvu. Da bi spriječio Posilovićev dolazak u Slavoniju, Ibrišimović se obratio zagrebačkom biskupu Petru Petretiću s namjerom povezivanja Slavonije sa Zagrebačkom biskupijom uz argument da je Slavonija prije Osmanlija bila dio njegove biskupije. U tom slučaju Slavonija bi se podvrgla zagrebačkom biskupu, navedenom Petretiću, dok bi Ibrišimović postao biskupski vikar za Slavoniju. Takva organizacija išla je u prilog i jednoj i drugoj strani. Slavonski franjevci bi, uz domaćega vikara, imali određenu samostalnost, dok bi zagrebački biskup proširio svoju biskupiju. Međutim, Propaganda nije odobravala njihovo povezivanje jer je ono uključivalo plan o dijeljenju provincije Bosne Srebrene na bosanski i slavonski dio⁷⁰. Dodatno zamršene, borbe su nastavljene do kraja 17. stoljeća. Godine 1699. ugarski Metropolitanski sud konačno je utvrdio granicu između Zagrebačke i Bosanske biskupije. Zagrebačkoj biskupiji pripalo je područje između Save i Drave sve do Petrijevac, Drenja, Levanjske Varoši i Lukačeva Šamca⁷¹. Uz stare samostane u Našicama, Velikoj i Budimu, franjevačka provincija Bosna Srebrena organizirala je franjevačke nastambe u Iloku, Somboru, Petrovaradinu, Gradiški, Brodu, Osijeku, Baji, Šimontornji i u Mariji Radnoj. Franjevci Bosne Srebrene bili su prisutni kao dušobrižnici u većem broju naselja u kojima su također gradili svoja boravišta i od kojih su neka poslije postala sjedištem samostana⁷² što ćemo vidjeti na primjeru Cernika.

Nakon Velikoga bečkog rata i mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, provincija Bosne Srebrene tako se našla u tri političke tvorbe: preko Save u Habsburškoj Monarhiji, na jugu u Mletačkoj Republici, a u Bosni u Osmanskom Carstvu. Franjevci Bosne Srebrene nastavili su s pastoralnim radom u hrvatskim zemljama, dapače, bili su mnogo nesputaniji nakon odlaska Osmanlija, osnivali su nove župe, gradili rezidencije i crkve te su vodili samostanske škole. Napredak je ipak bio kratkoga vijeka jer su 30-ih godina 18. stoljeća počeli naglo gubiti svoje pozicije i sve što su dotad stvorili i gradili. Novi i međusobno suprotstavljeni politički režimi otežavali su kretanje bosanskih franjevaca, kao i uspostavu jedinstvene uprave provincije Bosne Srebrene u tri države. Uz to, brigu za narod preuzeli su velikaši i biskupi sa svojim svećenstvom koje je bilo povezano s državnom tvorevinom što je odgovaralo bečkom režimu, dok su franjevci ograničeni na nekoliko samostana i župa čime je

⁶⁹ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 58.

⁷⁰ HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, 19.

⁷¹ Josip BUTURAC, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Zagreb, 1970, 215.

⁷² HOŠKO, *Slavonska franjevačka ishodišta*, 23 – 24.

prekinuta njihova sraštenost s narodom. Godine 1735. od provincije Bosne Srebrene odijelila se Dalmacija u provinciju Presvetoga Otkupitelja. Istovremeno su osnovane bosansko-slavonska i ugarsko-srijemska provincija kojoj su pritom priključena četiri slavonska samostana. Naravno da su se Slavonci opirali takvoj diobi, stoga je ukinuta, a dvije nesuđene provincije spojene su u jednu koja je obuhvaćala Bosnu i Prekosavlje⁷³. Međutim, Bosna je bila daleko slabija od Prekosavlja, k tome, provincijska uprava u Budimu nije imala sluha za probleme franjevaca iz Bosne. Zato su tražili svoju samostalnu upravu te su 1757. godine odvojeni od Prekosavlja. Za samostane sjeverno od Save i Dunava stvorena je nova provincija sv. Ivana Kapistrana. Navedenom podjelom okončan je višestoljetni utjecaj franjevačke provincije Bosne Srebrene u tim krajevima. To je bila „zahvala“ njezinim franjevcima što su u tom razdoblju, riskirajući apsolutno sve, očuvali franjevački red i katoličku vjeru pod muslimanskom vlašću.

⁷³ Ignacije GAVRAN, Od početka Bečkog rata do konačne podjele provincije Bosne Srebrene (1683 – 1757) (<https://www.bosnasrebrene.ba/povijest-provincije/od-pocetka-beckog-rata-do-konacne-podjele-provincije-bosne-srebrene-1683-1757>, zadnji put mijenjano 21. lipnja 2018.).

4. FRANJEVCI U CERNIKU

4. 1. Povijest Cernika

Cernik je danas malo i mirno mjesto čiji dvorac, franjevačka crkva i samostan sv. Petra apostola te crkva sv. Linarte svjedoče o drugačijoj, zanimljivoj i bogatoj prošlosti. Nalazi se u Brodsko-posavskoj županiji te leži na najjužnijim obroncima planine Psunj. Od Slavanskoga Broda udaljen je 50 km na zapad, a od Nove Gradiške 2 km na sjever na regionalnoj cesti za Požegu.

Cernik, crkva i samostan sv. Petra apostola⁷⁴

Cernik je središte općine i župe za 11 naselja od kojih su tri nenaseljena: Baćindol, Banićevac, Giletinci, Golobrdac (nenaseljeno), Opatovac, Opršinc (nenaseljeno), Podvrško, Sinlije (nenaseljeno), Šagovina Cernička i Šumetlica. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, naselje Cernik je imalo 1603, a općina 3621 stanovnika.

Cernički kraj nastanjen je od pradavnih vremena: „materijalni tragovi življenja potječu iz neolita (mlađeg kamenog doba), a otkriveni su na brdu Slavča i u Cerničkoj Šagovini. Četiri stoljeća ovdje vladaju Rimljani (Provincija Panonija) čiji su tragovi kulture pronađeni u Baćindolu (votivna pločica III. st.) i Podvrškom (ara - žrtvenik)⁷⁵. Prvi po imenu poznati stanovnici bili su Ariji – Iliri, a stigli su oko 1200. godine prije Krista i zadržali su se sve do početka novoga tisućljeća. Njih su, naime, pokorili spomenuti Rimljani između 40. godine prije Krista i 9. godine poslije Krista. Oni su se pak ovdje održali 6 stoljeća. U tom razdoblju i na tom području bila su česta pustošenja različitih naroda: Kveda, Markomana, Zapadnih i

⁷⁴ <http://www.zupa-cernik.com/zupna-crkva-sv-petra-apostola/> (zadnji put mijenjano 20. svibnja 2018.)

⁷⁵ Alojzije AGA, Cernik, *Župa Cernik*, Zagreb, 2000, 17 – 20.

Istočnih Gota, Huna, Gepida, Langobarda, Avara i Slavena⁷⁶. Konačno su u drugoj polovici 6. stoljeća ovdje došli Hrvati.

Cernik se prvi put u povijesnim izvorima spominje davne 1255. godine kao Chernik campus. Većina autora izraz *campus* prevodi kao *polje*; cerničko polje. Međutim, u ovom kontekstu treba ga promatrati kao (vlastelinski) posjed Cernik⁷⁷. Cernički su posjedi, naime, bili u vlasništvu više hrvatskih plemićkih obitelji: Deževića, Berislavića, Desislavića, Zapoljskih i dr. Nije poznata godina osnutka Cernika kao hrvatskoga naselja, no spomenuti Deževići smatraju se prvim cerničkim plemićima.

Povijest samoga Cernika sačuvana je u samostanskim kronikama. Jedna iz 18. stoljeća (I, 196) kaže da je Cernik dobio ime po potoku koji ga protječe: „Trgovište Cernik, nazvano tako po potoku koji ga protječe i niže Gradiške (Stare) u Savu utječe, smješteno na vrlo lijepom položaju među dva usporedna brda, načičkana rodnim lozama i voćkama, ima u središtu četverouglatu tvrđavu, sagrađenu od pamtivjeka, udaljeno je od Požege četiri sata, a od Gradiške tri“⁷⁸. Iako je zabilježeno da je mjesto dobilo ime po potoku, pravo značenje imena Cernik bi bilo: „cerik, cerova šuma, mjesto gdje ima mnogo cerovih stabala, odnosno potok koji protječe cerovu šumu ili dolazi iz cerove šume“⁷⁹ te je veća vjerojatnost da je potok ime dobio po mjestu. Malo je vjerojatna, a više zanimljiva tvrdnja Miljenka (Baće) Rosića da se ime može izvesti i iz podrugljivoga naziva Sernik „jer je tu bilo mjesto gdje su Židovi vršili nuždu iz prkosa prema Požeškoj županiji“⁸⁰ kojoj je Cernik pripadao.

Četverouglatu tvrđavu iz samostanske kronike današnji je dvorac, nekad grad-vlastelinstvo i najstarija građevina u Cerniku. Potječe iz 13. stoljeća, no nije poznato tko ga je sazio. Pretpostavlja se da su to mogli biti Deževići jer je sačuvan pisani dokument iz 1363. godine u kojem se utvrda i posjed Cernik spominju kao njihovo vlasništvo. Sve do dolaska Osmanlija utvrda i posjed Cernik pripadali su hrvatskim plemićkim obiteljima. Nadalje, za vrijeme osmanske vlasti u tvrđavi se nalazila oružarnica, žitnica i begov dvor. Nakon što su Osmanlije protjerani iz Cernika, carski general Caprara ocijenio je tvrđavu nesposobnom za obranu te ju je dao srušiti 1688. godine. Prvi vlasnik vlastelinstva i tvrđave (njezinih ostataka) nakon oslobođenja Cernika od Osmanlija bio je krajiški pukovnik Maksimilijan Petraš. On je početkom 18. stoljeća dao sagraditi novu tvrđavu na temeljima stare što znači da je sačuvan izvorni, četverouglati oblik. Godine 1753. Petraš je utvrdu i posjed prodao konjaničkom

⁷⁶ JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 28 – 29.

⁷⁷ Tomislav VUK, Biblijsko-arheološka muzejska izložba u Franjevačkom samostanu u Cerniku, *Godišnjak 2005*, Nova Gradiška, 2005, 7 – 13.

⁷⁸ JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 30.

⁷⁹ Isto, 30 – 31.

⁸⁰ Snježana ZORIĆ, *Obred i običaj*, Zagreb, 1991, 36.

potpukovniku Marku Markoviću. Njegova obitelj obnovila je tvrđavu i pretvorila ju u barokni dvorac 1756. godine. Nakon Markovića, dvorac je imao nekoliko vlasnika, uglavnom stranaca. Godine 1917. kupio ga je Aleksandar grof Kulmer. Kulmeri su posljednji vlasnici dvorca, no napustili su ga sredinom 20. stoljeća i prepustili zubu vremena.

Cernik, dvorac⁸¹

Osmanlije su 1537. godine osvojili cijelu požešku županiju, a s njom i Cernik. Odmah su osnovali sandžak sa sjedištem u Požegi, a Cernik je postao jedno od kotorskih sjedišta. Sandžak se brzo širio stoga su Turci 1552. godine osnovali novi, Čazmanski sandžak kojem je priključen i Cernik. „U Čazmi su se Turci ubrzo osjetili nesigurni. Zato su je sami razorili i spalili, a sjedište sandžaka prenijeli u Pakrac“⁸² 1559. godine. Cernik je Pakračkom sandžaku pripadao sve do 1590. godine, dok sjedište sandžaka nije pod pritiskom kršćana na osmansko-slavonsku granicu premješteno u sâm Cernik. Sjedištem sandžaka ostao je do kraja osmanske

⁸¹<http://www.epostshop.hr/dvorci-hrvatske-2015-dvorac-markovic-kulmer-cernik/pid/1990> (zadnji put mijenjano 20. svibnja 2018.)

⁸² JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 117.

vladavine u Slavoniji, odnosno do 1683. godine. Cernički sandžak pripadao je bosanskom pašaluku, stoga je turski Cernik „bio usko povezan s turskom Bosnom“⁸³.

Islam je bio vrlo dobro prihvaćen u cerničkom kotaru. „Od četrdesetjednog sela što su se nalazila u cerničkom kotaru najmanje polovica prešla je na islam“⁸⁴, a među njima i sam Cernik. Isto tako, u cerničkom kotaru i Cerniku bilo je i raje za koju su se brinuli franjevci. Djelovali su u jednako nepovoljnim uvjetima kao što je opisano u prethodnom poglavlju, no uspjeli su osnovati cerničku župu, dok su nakon odlaska Osmanlija u Cerniku izgradili samostan i crkvu u kojima su franjevci prisutni i danas.

Nakon oslobođenja od Turaka 1683. godine, Slavonija i Cernik potpali su pod upravu carske Dvorske komore u Beču. Međutim, tu nije bio kraj borbama jer su se Osmanlije u nekoliko navrata vraćali u Slavoniju. K tome, carski službenici bili su jednako nehumani prema ovdašnjem stanovništvu. Tako je spomenuti general Caprara dao zapaliti cijeli Cernik, dok je Cerničane potjerao u susjednu Požegu uz izliku da će tamo biti sigurniji. Očito je bilo lakše uništiti naselje, odnosno ljudske živote i imovinu, nego uložiti trud u kvalitetniju obranu.

Sredinom 18. stoljeća preuređena je Vojna krajina. U Slavonskoj krajini tražilo se novo mjesto za štab pukovije pri čemu se Cernik pokazao dobrim izborom. Međutim, naselje se nalazilo na samoj granici s Vojnom krajinom, tj. ostalo je izvan njezina područja. Stoga je odlučeno „da se novi štab gradiške pukovnije sagradi južno, tik do Cernika, na cerničkim njivama i livadama, na zemljištu koje je oduzeto od cerničkog vlastelinstva“⁸⁵ i tako je nastao grad Nova Gradiška, novo lokalno središte.

4. 2. Franjevci u Cerniku prije osmanskih osvajanja

Otac Julije Jančula (1913 – 1998) dosad je najobuhvatnije istraživao franjevce u Cerniku. Njegova knjiga *Franjevci u Cerniku* od iznimne je važnosti za povijest franjevaštva cerničkoga kraja. Neizostavna je literatura pri bavljenju ovom temom, kako drugim autorima, tako i pri pisanju ovoga diplomskog rada.

Nažalost, dolazak prvih franjevaca u Cernik nije dokumentiran. Neki autori smatraju da su ovdje već od 12. stoljeća, dakle od samih početaka franjevačkoga reda i dolaska franjevaca u hrvatske zemlje. Budući da ne postoje dokazi koji bi išli u prilog toj tvrdnji, malo

⁸³ ZORIĆ, *Obred i običaj*, 36.

⁸⁴ JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 122.

⁸⁵ Isto, 183.

je vjerojatna. S nešto većom sigurnošću možemo tvrditi da su ipak stigli prije Osmanlija. Godine 1520. gospodar ovoga kraja Franjo Dežević dobio je od ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika II. odobrenje za održavanje godišnjih sajмова u Cerniku na blagdan sv. Franje. Pretpostavlja se da je taj blagdan odabran zato što su u mjestu djelovali franjevci. Pojedini autori smatraju da su u to vrijeme već imali svoju rezidenciju u Cerniku, no ne slažu se oko njezine lokacije. Postoji mogućnost da je bila izgrađena izvan Cernika, u blizini ili na mjestu kapelice sv. Leonarda o kojoj ću kasnije pisati. Prof. Tomislav Vuk objasnio mi je da su se tu održavali sajmovi te da je kapelica sv. Leonarda izgrađena na samome rubu sajmišta. Isto tako, poveznicu možemo pronaći u činjenici da se na sajmovima trgovalo konjima, a sv. Leonard je zaštitnik blagâ. Nadalje, Tomislav Đurić ističe da je narod ovdje hodočastio prije dolaska Osmanlija, a privlačio ga je bunarić s čudotvornom vodom⁸⁶. Međutim, Jančula tvrdi da franjevci nisu bili kod sv. Leonarda prije Osmanlija te da je njihov boravak ondje bio uvjetovan prilikama pod osmanskim gospodstvom⁸⁷. Ako se prisjetimo, Osmanlije nisu dopuštali okupljanje katolika na službu usred naselja pod osmanskom vlašću. Tako su franjevci pod silom prilika vjernike okupljali izvan Cernika, na osami kraj stabla jedne lipe i u blizini spomenutoga bunarića gdje je naknadno podignuta kapelica sv. Leonarda. Ruševine predturskih crkvi pronađene su unutar Cernika što znači da se predturska franjevačka rezidencija, ako je uopće postojala, mogla nalaziti u samome mjestu. Franjevački kroničar i vizitator Đuro Dumbović napisao je 1730. godine:

„Pokraj puta koji vodi svetom Leonardu na brdašcu iznad, ali blizu Cernika nalaze se neke stare ruševine, temelji nekog samostana i tragovi grobova. Sada su tu podignuta tri križa: u sredini Raspeti (Isus), s jedne strane (lik) svetog Roka, s druge svetog Sebastijana. Očigledno je da se tu radi o ruševinama jedne predturske katoličke svetinje. Nakon izгона Turaka iz Slavonije franjevci su je označili s tri na tom mjestu podignuta križa. Ruševinama samostana zamela je svaki trag lakomost za građevnim materijalom, ali tragovi grobova ostali su tu do danas“⁸⁸.

Proučavajući literaturu, naišla sam na podatak da su upravo na tom mjestu 1680. godine pokopani svi koji su umrli od posljedica kuge koja je tad harala Cernikom što znači da su spomenuti tragovi grobova zapravo masovna grobnica. Ostatke kostura u neposrednoj blizini kapelice sv. Roka moguće je naći i danas⁸⁹. Dumbović, prema svemu sudeći, nije bio upoznat s tim podatkom. Iako je spomenuo lik sv. Roka, vjerojatno ga je povezo s franjevcima koji su

⁸⁶ Tomislav ĐURIĆ, *Povijest crkve sv. Linarta, Blagoslov obnovljene crkve sv. Leonarda*, Cernik, 2001, 22 – 26.

⁸⁷ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 19.

⁸⁸ Isto, 21 – 22.

⁸⁹ ZORIĆ, *Obred i običaj*, 80.

ga posebno štivali jer je i sam bio franjevac. No, sv. Rok je i zaštitnik od kuge što se također uklapa u priču o groblju. Jedno je sigurno – ne možemo biti sigurni gdje su se u Cerniku nalazili prvi predturski samostan i crkva te jesu li uopće postojali. Ukoliko su franjevci u Cerniku boravili prije Osmanlija, morali su ga napustiti s dolaskom nove vlasti, a možda su to učinili i ranije. U tom slučaju možemo se pitati što je dalje bilo s njima, jesu li zauvijek otišli ili su ostali u blizini i zajedno s braćom iz Bosne skrbili za vjernike? Ako franjevci nisu imali svoju rezidenciju u predturskom Cerniku, ne trebamo ih u potpunosti otpisati. Vjerojatno su povremeno posjećivali narod, kao što su to činili pod Osmanlijama sve do početka 17. stoljeća.

4. 3. Franjevci u osmanskom Cerniku: oko lipe

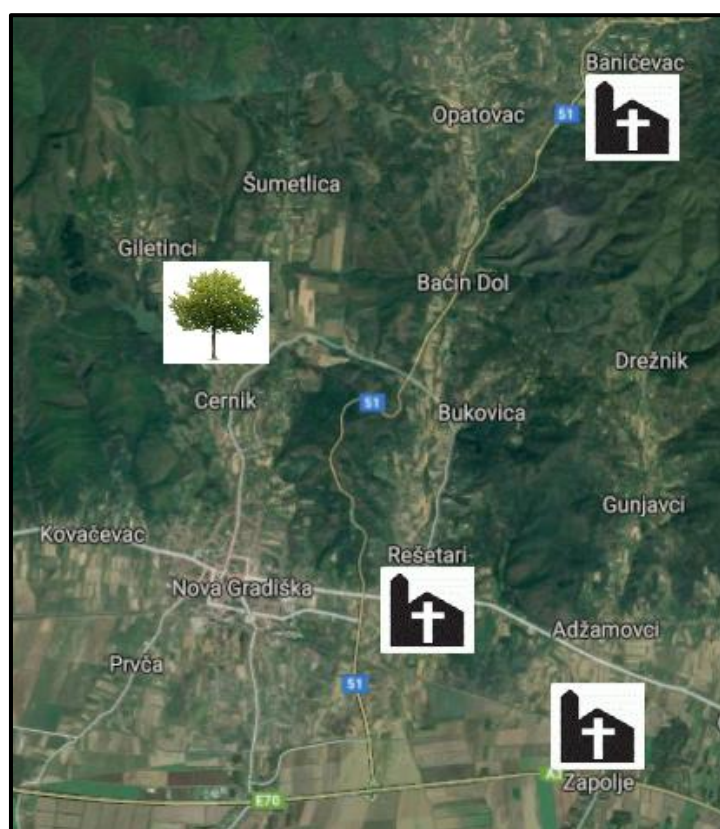
Cernik je u osmanske ruke pao 1537. godine. Nedugo nakon pada, postao je sjedištem kotara, a 1590. godine postao je sjedištem sandžakata. „Veliki je broj seljaka odmah prešao na islam, a mnogi su kao kršćani stupili u tursku vojnu službu (predavci)“⁹⁰. Međutim, u cerničkom kotaru bilo je i onih koji nisu prešli na islam niti su postali predavci, pripadali su raji i priklonili su se franjevcima koji su ih tijekom 16. stoljeća samo posjećivali. Iako nisu trajno boravili u Cerniku i okolici, upravo u tom razdoblju postavili su temelje svome neprekinutom djelovanju do današnjih dana. Dakako da je osmanska vlast odredila njihovo djelovanje. Njihovu prisutnost obilježila je misijska djelatnost jer je nova središnja vlast otežavala, pa i onemogućavala organizaciju vjerskoga života u institucionalnom smislu. Smatram da su se franjevci jedini uspjeli prilagoditi i snalaziti u takvim okolnostima upravo zahvaljujući prijašnjem iskustvu u misijama. Međutim, našli su se na udaru kritike od strane vizitatora (izvjestitelja Pape) koji su donosili sud o franjevcima ne uzimajući u obzir otežane okolnosti u kojima su djelovali. U Cerniku su im posebno zamjerali okupljanje oko stabla lipe. Unatoč tome, franjevci su okupljali sve veći broj vjernika u cerničkoj okolici pa i šire.

„Prvi se franjevci u Cerniku spominju u vrijeme turske vladavine 1623. kao župnici koji su pripadali veličkom samostanu“⁹¹. Budući da su krajem 16. stoljeća franjevci iz Bosanske vikarije, tj. provincije Bosne Srebrene došli u Veliku, možemo zaključiti da su isti djelovali i u osmanskom Cerniku. „Od župa veličkog samostana cernička je bila najzapadnija. Zapadno od Cernika i Gradiške na Savi nije bilo katoličkih župa, jer dalje od Šagovine i

⁹⁰ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 24.

⁹¹ Vjenceslav JANJIĆ, Franjevci (<http://www.zupa-cernik.com/fraanjevci/>, zadnji put mijenjano 12. svibnja 2018).

Bogićevaca prema zapadu nije bilo katoličkih sela⁹². Cernička župa bila je dosta prostrana, no imala je samo jednu dobro sačuvanu crkvu koja se nalazila u 12 km udaljenom Zapolju čiji su župnici i danas franjevci. Bila je posvećena sv. Nikoli i imala je ulogu župne crkve pa su se u njoj služile mise nedjeljom i na blagdane. Cerničkoj župi pripadale su i slabije sačuvane crkve sv. Ivana u Rešetarima i sv. Martina u Banićevcu, dok u samom Cerniku kao sjedištu župe nije bilo upotrebljive crkve ili kapelice. Zato su se kraj spomenute lipa služile mise svake mlade nedjelje, tj. prve nedjelje nakon pojave mladoga mjeseca. Ta nedjelja bila je važnija od ostalih – razvila se u pravu pobožnost. Naime, franjevci su u to vrijeme širili bratovštinu Majke Božje kojoj su pape dodijelili velike povlastice i oprost, a uvjet je bio odlazak na sv. misu, ispovijed i pričest upravo na mladu nedjelju⁹³.

Sačuvane crkve u cerničkoj župi⁹⁴

Cernička lipa bila je mjesto okupljanja cerničkih franjevaca i vjernika gotovo čitavo stoljeće i sužila im je umjesto crkve. Da bi islamizacija imala što brži i veći odjek, Osmanlije nisu dopuštali sastajanje katolika unutar osmanskih naselja, popravak postojećih niti izgradnju

⁹² JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 41.

⁹³ Isto, 47 – 48.

⁹⁴ <https://www.google.hr/maps/place/Ul.+Svetog+Roka,+35404,+Cernik/@45.2930169,17.2360365,11z/data=!4m5!3m4!1s0x476763a173bc89cd:0x5f2e904475cb6f8c!8m2!3d45.2930169!4d17.3761122?hl=hr> (zadnji put mijenjano 28. lipnja 2018, uređivanje: Martina Mihaljević)

novih crkvi i samostana, pa i izvan naselja. Doduše, bilo bi pretjerano očekivati da su franjevci, osobito u prvom razdoblju osmanske vladavine, stigli razmišljati i o gradnji. Ovdje se ne umanjuje značenje sakralnoga objekta, štoviše, on je neophodan za obavljanje vjerskih obreda. No, u općem kaosu koji je izazvala osmanska ekspanzija, prva (i jedina) briga bila je sačuvati katoličku vjeru i okupiti preostale vjernike, pa i pod stablom lipe kao u Cerniku. Međutim, lipa je izazvala dodatne probleme, i to od strane vizitatora koji su ju proglasili svetim stablom i idolom cerničkih vjernika. Jančula ih brani i opravdava. Ističe kako su se vjernici prema lipi vladali kao prema zidinama crkve – ljubili su stablo i korijenje kao što bi ljubili zidine i pod u crkvi; palili su i pričvršćivali svijeće i dolazili na misu sa svojim zavjetima i darovima kao u drugim svetištima⁹⁵. Dakle, Jančula ne vidi ništa sporno u njihovom ponašanju. Iako otklanja i najmanju sumnju, o čemu bi se dalo raspravljati, smatram da je u pravu jer bi u protivnome reagirali i sami franjevci. Upravo su oni bili glavna meta izvjestitelja koji su se priklonili slavonskim franjevcima pa su kritikama htjeli pomoći u borbi protiv bosanskih franjevaca. O cerničkoj lipi prvi je pisao bezimni izvjestitelj 1629, tj. 1630, a najviše prašine podigao je izvještaj zagrebačkoga kanonika i bosanskoga biskupa Ivana Tomka Mrnavića iz 1637. godine. Bosanskim biskupom imenovao ga je bečki dvor, u njegovoj nadležnosti nalazila se i Slavonija, no nikad ju nije posjetio što je bilo tipično za biskupe koje je postavljao dvor. Kako su u Cerniku djelovali franjevci iz Bosne Srebrene, jasno je da nisu bili najomiljeniji bečkom dvoru i njegovim biskupima. Mrnavić je cerničku lipu povezo sa zagrebačkim biskupom bl. Augustinom Kažotićem koji je živio u 14. stoljeću. Točnije, „ubacio“ ju je u Kažotićev životopis koji su nadalje prepisivali ili citirali drugi autori, pritom su se pojavila nova tumačenja i različite verzije prvotne priče. Mrnavić je pak napisao:

„Kao ljubitelj poniznosti izmislio je (blaženi Augustin) način kako izbjeći pohvale naroda zbog čudesa koja je činio. Na nekom svom imanju zasadio je svojom rukom lipu i s mnogo molitava blagoslovio. Zatim je nagovorio narod neka se lišćem tog drveta služi kao s lijekom. I Otac milosrđa na njegovu molbu privolio je tome. Ta je lipa i usred neprestanih turskih provala kroz više od 300 godina ostala ipak čitava, ne izgubivši nikad svoje zelenilo, kolikogod se s nje trgalo lišće, uvijek ga je bilo dosta za ono pobožno stanovništvo koje je to stablo nazivalo lipom svetog Augustina. Štuju ga i sami neprijatelji vjere. No kako su ovi da postignu željene milosti, na korjenju drveta stalno palili velike baklje, vatra je ubila život korjenja i drvo se prije 20 godina srušilo, ali tako da je iz korijenja, prije nego se sasvim osušilo, izrasla nova lipa, jednako i stalno štovana zajedno s ležećim trupcem i od Turaka i od kršćana. Blizu te lipe sagradili su kršćani kapelu čemu se ni gospodari muslimani nisu ni

⁹⁵ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 47.

najmanje protivili. Kapelu su kršćani predali franjevcima koji su tamo došli iz obližnje Bosne⁹⁶.

Opće je poznato da su listovi lipa ljekoviti i da se oduvijek koriste u narodnoj medicini stoga ne treba čuditi što su ga koristili i cernički vjernici. Već je objašnjeno zašto su palili svijeće pod lipom, jednostavno nisu imali gdje. Mrnavić se vjerojatno pitao kako su Osmanlije dopustili gradnju kapele pa ih je „sprijateljio“ s neprijateljima. Doduše, ne znamo kako je cerničkim franjevcima to pošlo za rukom, no budući da je kapela bila vrlo jednostavna i mala, očito nije predstavljala smetnju. Što je dakle Mrnavić namjeravao postići sa svojim tekstom? Proglasiti cerničku lipu čudotvornom i svetom, kako za vjernike, tako i za nevjernike cerničkoga kraja i čitavu (ne)odgovornost za takvu situaciju prebaciti na franjevce iz Bosne koje spominje na kraju teksta. Zanimljivo je kako Mrnavić piše da su vjernici stablo nazivali lipom sv. Augustina, dok u samoj cerničkoj župi ne postoji niti jedna predaja o Kažotiću niti je ikad uvedeno štovanje i zazivanje ovoga blaženika. Mrnavić je prvi autor koji je spomenuo cerničku lipu u Kažotićevom životopisu, četiri stoljeća nakon blaženikove smrti, a kako je pri pisanju često krivotvorio podatke, postoji velika mogućnost da je tu praksu primjenio i ovdje. Blaženi Augustin Kažotić (oko 1260 – 1323) bio je dominikanac i zagrebački biskup. Između ostaloga, poznat je po tome što je vodio brigu o zdravstvu i higijeni naroda. Budući da je poticao narod na sadnju ljekovitoga bilja i kopanje bunara, lako bismo ga mogli povezati s cerničkom lipom i bunarom. Međutim, vrlo je upitno je li bl. Augustin kao zagrebački biskup ikad bio u Cerniku koji je u njegovo vrijeme pripadao susjednoj Pečujskoj biskupiji.

„Konačno su godine 1815. tadašnji cernički franjevci podlegli Mrnavićevom falzifikatu⁹⁷. Naime, cernički vlastelin i samostanski sindik Andrija Marković u Zagrebu je doznao za Mrnavićevo pisanje koje je prenio i zagrebački kanonik Baltazar Adam Krčelić. Marković je dao prepisati oba teksta i prijepise je donio franjevcima u Cernik. „Povjerovalo se u to i stavilo u samostansku kroniku (I, 358 – 360) pod naslovom: *De Beato Augustino Gazzoti et capella s. Leonardi supra Csernek*“⁹⁸. Iste godine posađena je lipa na mjestu gdje ju je navodno posadio blaženik, a posvetio ju je cernički gvardijan Adam Kujundžić. Međutim, ni legenda ni lipa nisu bile dugoga vijeka. Legenda je zaboravljena, a lipa se brzo osušila. Koliko god je izazvala pomutnje, Mrnavićeva bilješka korisna je zbog dvije informacije: potvrđuje pretpostavke da je 1637. godine postojala kapelica sv. Leonarda i tvrdnju da su u Cernik došli franjevci iz Bosne.

⁹⁶ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 49 – 50.; ulomak iz dodatka (Appendix) u djelu Sigismunda Ferrarija: *De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum*, Beč, 1637, 1 – 44.

⁹⁷ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 53.

⁹⁸ Isto, 53 – 54.

4. 3. 1. Crkva sv. Leonarda (Linarte)

Cerničani sv. Leonarda od davnina zovu Linarta pa će se u daljnjem tekstu ispreplitati ova dva oblika imena, ovisno o kontekstu. Cernik se spominje kao jedna od župa veličkoga samostana 1623. godine. To znači da je Cernik morao imao svoga župnika koji je bio podložan gvardijanu u Velikoj. „Sada se nije više briga za vjernike vodila samo povremenim pohađanjem, nego su župnici i kapelani stanovali u kući župe, a gvardijani su bili dužni nadzirati njihov život i rad“⁹⁹. Prema tome, i u Cerniku je trebala postojati kuća u kojoj je boravio župnik. Đurić piše da je 1629. godine u blizini lipa postojala kućica u kojoj je stanovao cernički župnik¹⁰⁰. Mrnavić je 1637. godine zabilježio da su na tom mjestu kršćani sagradili kapelu, no nije napisao kome je posvećena. Iste godine spominje se i prvi po imenu poznati cernički župnik – fra Ivan Poljičanin. Godine 1660. vizitator fra Petar Nikolić spominje franjevački gostinjac i malu drvenu kapelu. Ni on ne navodi kome je kapela bila posvećena, no ističe da je bila tako malena da se ni Osmanlije nisu usprotivili njezinoj gradnji, dok se narod i dalje morao okupljati oko lipa. Prvi spomen franjevačke rezidencije sv. Leonarda u Cerniku zabilježen je 1693. godine, dok je 1694. cernička župa navedena s dvostrukom posvetom kao župa sv. Leonarda (Cernik) i sv. Nikole (Zapolje)¹⁰¹. Znamo da je crkva sv. Nikole bila župna crkva i ranije, dok nije izgrađena crkva sv. Linarte. To su bile jedine preostale crkve nakon borbi s Osmanlijama koji su više puta napuštali i opet osvajali Cernik. Dumbović je zapisao sljedeće (1730. godine):

„Svake mlade nedjelje služi se (u kapeli sv. Leonarda) misa, isto tako i na blagdan sv. Leonarda 6. studenoga i u nedjelju poslije Uzašašća. Tu se na te dane sakupe ljudi iz najudaljenijih krajeva iz pobožnosti donoseći zavjetne darove i milostinju“¹⁰².

Zavjetni darovi upućuju na podatak da je sv. Linarta bio i prošteništno (hodočasničko, zavjetno) mjesto. Od Dumbovića nadalje saznajemo da je crkva sv. Linarte u to doba bila drvena, da nije imala zvonika ni zvona te da je imala samo jedan oltar. U istom izvještaju Dumbović se koristio Mrnavićem kao izvorom te je ustvrdio da je narod ovdje dolazio „najviše radi uspomene na izvjesnu lipu koju je u blizini zasadio blaženi Augustin zagrebački

⁹⁹ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 41.

¹⁰⁰ ĐURIĆ, *Povijest crkve sv. Linarta, Blagoslov obnovljene crkve sv. Leonarda*, 22 – 26.

¹⁰¹ Josip BUTURAC, *Župe arhidakonata Since u XVIII. vijeku, Croatia sacra: arhiv za crkvenu povijest Hrvata*, 2, 1931, 216 – 254.

¹⁰² JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 52.

biskup¹⁰³“ iako je iz ostatka teksta, tj. „sa terena“ jasno da su ljudi štovali samo sv. Leonarda. Koliko je bilo izraženo štovanje sv. Leonarda, zabilježio je fra Emerik Pavić 1766. godine:

„Na blagdan tog sveca, 6. studenoga, skupi se ondje silno mnoštvo naroda i isti se svetac štuje najvećom pobožnošću, a spomenuta se njegova crkvice posvećuje. Kod te su se crkve dogodila mnogobrojna čudesa, naime, nemali broj opsjednutih oslobođen je od zla duha, i drugi bolešću pritисnuti, na zaziv istoga sveca, zadobili su prijašnje zdravlje“¹⁰⁴.

Pavić nam nije dao opis crkve, no važno je istaknuti da tad više nije bila drvena. Srušena je 1751. godine da bi na njezinom mjestu bila sazidana crkva u baroknom stilu. Gradnju su poticali gvardijani Bernardin Zepčević cernički, Mihajlo Šišljagić iz Gradiške i Andrija Benačić koji ju je i dovršio 1752. godine. Zanimljivo je da su financijska sredstva za gradnju crkve prikupljena isključivo od milodara cerničkih vjernika. Pritom je potrebno naglasiti da su Osmanlije napustili Cernik prije više od pola stoljeća te da su se franjevci ondje preselili. Središte života i aktivnosti postali su samostan i crkva sv. Petra apostola na kojoj se istovremeno radilo kad se gradila crkva sv. Linarte. Novu crkvu prvi je opisao vizitator Paxy 1758. godine:

„Kapela sv. Leonarda nedavno je potpuno dovršena, dosta je elegantna..., ima zidni svod, popođena ciglom, krov pokrit daskama, kor je drven, dosta prostran, na njemu su smještene stare orgulje... Oltar je jedan... s običnim nekim ukrasom od dasaka, toranj je drven, crveno obojan. Crveno je obojana izvana i cijela crkva. U tornju nema nijednog zvona. Ograda oko crkve dosta je prostrana i nova. Mise se ovdje običavaju služiti na blagdan sv. Leonarda i u nedjelju unutar osmine Spasova. Sakristija je sa strane evanđelja dozidana, pokrivena daskama, dosta prostrana. Od zadnje vizitacije kapela je imala 433 ugarska forinta i 31 krajcer milostinje koja je sva utrošena. Crkvenog starješine nema, a privremeni je starješina samostanski sindik (Antun Živković)“¹⁰⁵.

U novijoj povijesti, kroz 19. i 20. stoljeće, crkva je zapuštena, a 1952. godine potpuno je napuštena. Konačno je 2000. počela njezina obnova, a završena je 2002. godine. Po uzoru na posjećenost sv. Linarte na spomendan i nakon Uzašašća, narod još i danas pamti tzv. *jesenskoga* i *proljetnoga* sv. Linartu. Zato se vjernici na Linarti prvi put u godini okupljaju na blagdan Uzašašća, a posljednji put 6. studenoga (Sv. Leonard) kad se održava i blagoslov automobila. U blizini i dalje stoji bunar iznad kojega je postavljen veliki križ.

¹⁰³ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 52.

¹⁰⁴ ĐURIĆ, *Povijest crkve sv. Linarta, Blagoslov obnovljene crkve sv. Leonarda*, 22 – 26.

¹⁰⁵ Isto, 22 – 26.

Sv. Linarta, bunar¹⁰⁶

Crkva sv. Linarte¹⁰⁷

¹⁰⁶ <http://linarta.atSPACE.com/bunarie1.htm> (zadnji put mijenjano 20. svibnja 2018.)

¹⁰⁷ <http://www.zupa-cernik.com/sv-linarta/> (zadnji put mijenjano 20. svibnja 2018.)

Tko bi danas rekao da je jedna crkvice smještena izvan naselja, okružena prirodom, prije pet stoljeća bila žarištem vjerskoga života, tik uz osmansku tiraniju koja je trajala preko sto pedeset godina. Prigodne su riječi Alojzija Age:

„Linarta je kamen temeljac katoličke vjere cerničkog kraja... Linarta je naša utvrda, naše gnijezdo i naše utočište, kako u onim tešim vremenima turske vladavine, tako i danas. Ona je znamen opstojnosti franjevačkog reda duboko ukorijenjenog u cernički puk. Čudo nije ni u lipi, ni u blagotvornom izvoru, ni u zidinama Linarte, čudo je u slozi naroda i braće franjevac¹⁰⁸.”

4. 4. Ponovno u Monarhiji: od lipa do samostana i crkve sv. Petra apostola

Vlast Habsburške Monarhije omogućila je nagli razvoj slavonsko-podunavskoga dijela provincije Bosne Srebrene na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće¹⁰⁹. Cernički franjevci iskoristili su nove prilike za selidbu u središte Cernika. „Napustili su ono mjesto na osami, izvan naselja, gdje se svake mlade nedjelje okupljao silan narod paleći zavjetne svijeće, primajući masovno sakramente i dajući veliku milostinju i gdje je oko 1637. sagrađena mala drvena crkvice oko koje se razvilo izvanredno štovanje sv. Leonarda¹¹⁰. Pretpostavlja se da je selidba uslijedila poslije 1694. godine jer se još te godine cernička župa nazivala dvojnomo župom sv. Leonarda i sv. Nikole. Isto tako, nije poznato tko je i kad sagrađio prvu drvenu franjevačku rezidenciju u Cerniku, no svakako je sagrađena prije crkve. Jančula zaključuje da je prema tome gradnja rezidencije mogla započeti u zadnjem petogodištu 17. stoljeća te da je trebala završiti u prvih nekoliko godina 18. stoljeća. Donosi i podatak iz 1708. godine prema kojem je u kući stanovalo „7 franjevac svećenika, možda i koji brat pomoćnik i nekoliko učenika, a svakako su franjevci imali nekakvu posluđu¹¹¹. Nalazila se na mjestu današnje sjeverne polovice istočnoga krila samostana, u blizini potoka nedaleko od vlastelinstva (dvorca). Iste godine generalni vizitator provincije Bosne Srebrene Ivan Krstitelj de Vietri u svom izvještaju o stanju provincije pisao je i o Cerniku:

¹⁰⁸ Alojzije AGA, Zašto obnavljamo Linartu, *Blagoslov obnovljene crkve sv. Leonarda*, Cernik, 2001, 19 – 21.

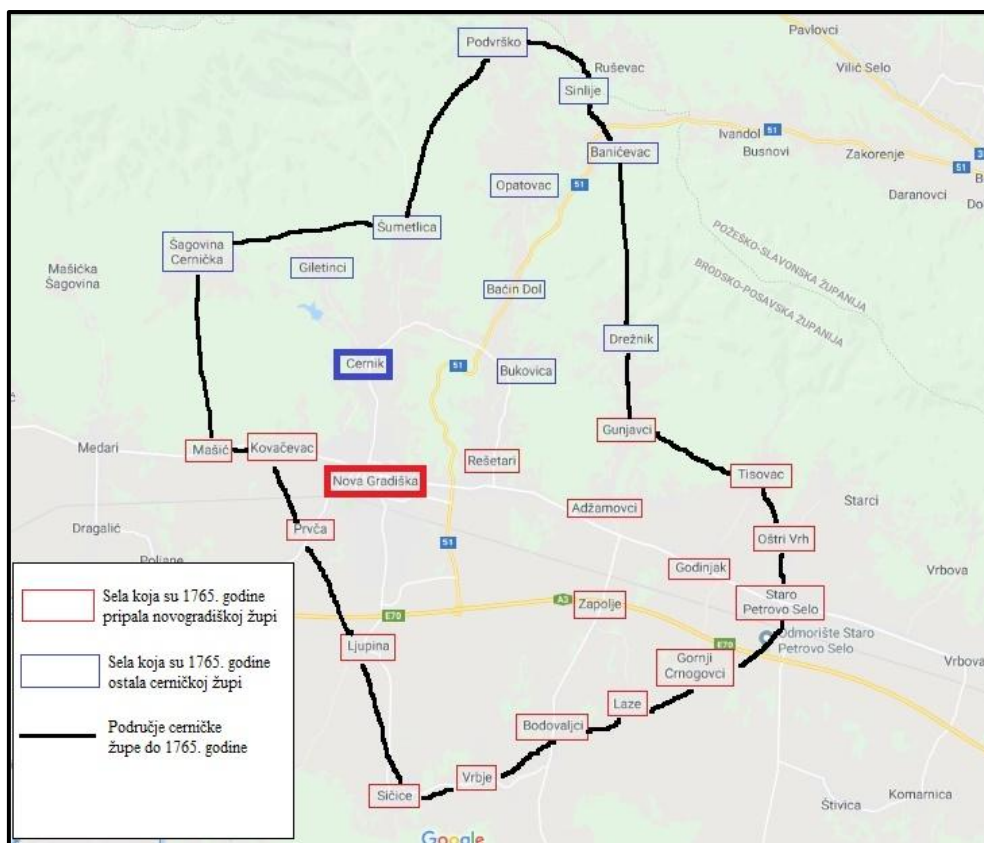
¹⁰⁹ Franjo Emanuel HOŠKO, Miho Pavunović i organizacija pastoralnog djelovanja u zapadnoj Slavoniji tijekom prve polovice 18. stoljeća, *Sedam stoljeća Cernika*, Koprivnica, 1994, 113 – 118.

¹¹⁰ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 88.

¹¹¹ Isto, 90.

„Cernički samostan svetoga Petra vodi duhovnu brigu za samo mjesto Cernik i za drugih 20 sela s malo kuća, kojima služe dva svećenika. Dvojica propovijedaju i djeci drže vjeronauk, trojica dijele svete sakramente i u svim tim selima ovi redovnici imaju sagrađene crkve¹¹²“.

S vremenom se broj sela s 20 povećao na 30 (sa zaseocima i Novom Gradiškom 33). Međutim, 1765. godine osnovana je rimokatolička župa u Novoj Gradiški te su joj pripojena sva sela cerničke župe koja su bila u Vojnoj krajini. To su: Oštri Vrh, Petrovo Selo, Tisovac, Crnogovci, Godinjak, Brđani, Gunjavci, Adžamovci, Zapolje, Laze, Bodovaljci, Vrbje, Sičice, Rešetari, Ljupina, Prvča, Kovačevac i Mašić (18)¹¹³. Cerničkoj župi ostala su sljedeća sela: dio Male, Cernik, Baćindol, Baničevac, Sinlije, Podvrško, Opatovac, Šumetlica, Giletinci, Šagovina, Drežnik i Bukovica (12)¹¹⁴. Dakako da se cernička župa suočila s velikim gubitkom, osobito materijalne prirode. No, posljedice i daljni razvoj događanja neće biti predmet ovoga rada. Svrha nabrojanja imena sela bila je prikazati (i dokazati) širinu i veličinu cerničke župe tijekom prve polovice 18. stoljeća u čemu će nam pomoći zemljovid.

Karta cerničke župe u prvoj polovici 18. stoljeća¹¹⁵

¹¹² JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 94.

¹¹³ JANČULA, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, 185.

¹¹⁴ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 157.

¹¹⁵ <https://www.google.hr/maps/place/Brodsko-posavska+%C5%BEupanija/@45.2670599,17.3401168,12z/data=!4m5!3m4!1s0x475d96319de16753:0x300ad5>

Kad je riječ o selidbi, nije poznato čije su zemljište franjevci pritom zauzeli. Alojzije Aga na jednom mjestu piše da su ga dobili od spomenutoga Maksimilijana Petraša¹¹⁶, a u drugom tekstu tvrdi da su kuću i crkvu sagradili na mjestu porušene džamije i turskoga groblja o čemu svjedoči turski nišan iz klaustera cerničkoga samostana¹¹⁷. Budući da je Petraš vlasništvo nad Cernikom dobio 1707. godine, u vrijeme kad se već gradila drvena crkva posvećena sv. Petru apostolu, točna bi bila druga pretpostavka. Uz to, nova uprava odobravalala je franjevcima gradnju na mjestima nekadašnjih sakralnih objekata što je očito bio slučaj i u Cerniku. Drvena crkva sv. Petra apostola u potpunosti je dovršena 1711. godine, a gradnju su vodili župnici i predstojnici rezidencije, redom: Petar Ilončić, Franjo iz Sigeta i Antun iz Pečuha.

Dvadesetih godina 18. stoljeća gotovo sve župe u Slavoniji bile su franjevačke. Svaki franjevački samostan bio je vjersko središte širega područja, npr. požeški samostan bio je vjersko središte cijele požeške kotline, brodski brodske Posavine, đakovački Đakovštine, našički i osječki donjoslavonske Podravine¹¹⁸. Provincijal Bosne Srebrene fra Andrija Ivanagić Kutjevac želio je da Cernik također bude vjersko središte, i to za cijeli kraj od vrhova Psunja i Požeške gore do Save. Odlučeno je stoga da se u Cerniku izgrade samostan i crkva velebnijih razmjera. U međuvremenu je Ivanagić postao vikar zagrebačkoga biskupa pa mu je uprava provincije povjerila početak gradnje cerničkoga samostana. Kako bi doista mogao voditi gradnju, proglašen je i predstojnikom cerničke rezidencije na kapitolu u Našicama 1726. godine. Na istom kapitolu izdan je dekret prema kojem je cernička rezidencija prestala biti podložna veličkom samostanu.

Gradnja cerničkoga samostana počela je 1728. godine. Najprije se gradilo južno krilo. Nakon Ivanagićeve smrti 1729. godine, gradnju je nastavio fra Mihajlo Paunović. Cernički samostan njegovo je životno djelo. Samostanski kroničar fra Marko Žličar izjavio je da se Paunoviću u Cerniku neće naći nitko ravan, a to je potvrdio i Jančula koji je ukratko opisao njegov rad:

„Zadnju 21 godinu života, osim duljih i kraćih izbivanja po dužnosti, stalno je boravio u Cerniku vodeći gradnju samostana i crkve i onda kad nije bio gvardijan. Gradnju južnog krila samostana, započetu 1728, vodio je od 1730. do završetka gradnje 1735. Zatim je vodio gradnju crkve od 1736. do 1744. U to vrijeme načinjen je i prekrasni veliki oltar kojega sada

[0862bb4d0!8m2!3d45.2637951!4d17.3264562](https://doi.org/10.18280/0862bb4d0!8m2!3d45.2637951!4d17.3264562) (zadnji put mijenjano 26. srpnja 2018, uređivanje: Martina Mihaljević)

¹¹⁶ Alojzije AGA, Crkva sv. Leonarda, *Godišnjak župe Cernik*, Nova Gradiška, 2000, 62 – 65.

¹¹⁷ AGA, Cernik, *Župa Cernik*, 20.

¹¹⁸ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 97.

više nema. Od 1744. do 1750. načinjeno je 6 pokrajnjih oltara od kojih 4 rese crkvu još i danas. Njegovom je brigom sagrađeno i zapadno krilo samostana 1750. Jedino istočno krilo nije dospio ni započeti, jer ga je zatekla smrt 17. ožujka 1751. Odmah se osjetilo da Paunovića više nema. Istočno krilo samostana građeno je vrlo sporo i isprekidano¹¹⁹.

Potrebno je istaknuti da je Paunović sudjelovao i u pripremama za gradnju jer je u to vrijeme bio predstojnik rezidencije u Cerniku. Pobrinuo se za proširenje gradilišta i dozvolu za gradnju koju je ishodio od barunice Marije Ane Petraš. Od iste barunice dobio je vrt i vrlo prostran šljivik. Nakon Ivanagićeve smrti, imenovan je vikarom zagrebačkoga biskupa za Slavoniju. Tako je uprava provincije Paunoviću povjerila nastavak gradnje. Godine 1730. cernička rezidencija dobila je status samostana, a Paunović je postao prvi gvardijan. Iako je 1732. godine odstupio s mjesta gvardijana jer je izabran za kustosa provincije, i dalje je vodio gradnju samostana. Nakon diobe provincije 1735. godine, prestao je biti kustos i ponovno je izabran za cerničkoga gvardijana. Iste godine završio je gradnju južnoga krila samostana, a već iduće 1736. počeo je graditi crkvu čija je gradnja dovršena 1744. godine. Spomenuti kroničar Žličar, Paunovićev suvremenik, opisao je novu crkvu:

„Crkva je duga 20 i pol hvati, široka 8 i pol. Pročelje koje gleda na istok lijepo je ukrašeno sa 8 kipova: Svete Obitelji (Familiae Sacrae), svetog Petra i svetog Pavla, svetog Franje i svetog Antuna i Mahajla Arhandela. Iznad pročelja je slika svetog Florijana Mučenika na limenoj ploči. Na pročelju Crkve nalazi se ovaj natpis: ECCLESIA SANCTO PETRO DICATA PATRIBUS FRATRIBUS ORDINIS MINORUM PROVINCIAE BOSNAE ARGENTINAE ANNO DOMINI 1744. (Crkva posvećena svetom Petru očima reda Manje Braće provincije Bosne Srebrene godine Gospodnje 1744). Crkva je po dužini okrenuta prema sjeveru i s te strane odmah uz svetište (immediate ad sanctuarium) nalazi se toranj, dosta visok, pokriven s dvije kupole, crveno obojene. Iza velikog oltara nalazi se sakristija s ormarom u sredini, s obje strane (udešenim) za čuvanje svetog ruha i za oblačenje misnika. Iznad sakristije je kor s 29 sjedala i tri svijetla prozora. Tijelo crkve ima na pročelju jedan veliki prozor, s juga tri, sa sjevera četiri. Toranj razveseljuje pet zvonova, dosta teških, osobito najveće koje ima 8 metričkih centi¹²⁰.

Paunović je umro 1751. godine, nedugo nakon dovršenja gradnje zapadnoga krila samostana. Brigu o gradnji istočnoga krila preuzeo je novi gvardijan Andrija Benačić. Uz to, dovršio je gradnju crkve sv. Leonarda. Benačić se tako, uz Ivanagića i Paunovića, našao među trojicom najzaslužnijih graditelja sakralnih objekata u Cerniku. Gradnja, međutim, nije uvijek tekla

¹¹⁹ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 97.

¹²⁰ Isto, 131 – 132.

glatko, a radovi su ponajviše zastajali zbog nedostatka izvora sredstava i darova dobročinitelja. Cernik je nakon oslobođenja od Osmanlija ponovno dobio status vlastelinstva. Dakle, franjevci su uvelike ovisili o pristupačnosti gospodara, odnosno gospodarice Marije Ane, udovice Maksimilijana Petraša. Prethodno je spomenuto da se Paunović uspio dogovoriti s Petraševom. Valja istaknuti da je ona jedina iz obitelji Petraš koja je doista surađivala s cerničkim franjevcima. Unatoč tome, u ona feudalna vremena bio je običaj pripisati gospodaru ono što su učinili podložnici, zato se Petraši, pomalo nezasluženo, spominju u natpisima na oba kamena temeljca (samostana i crkve):

„Za preuzvišene Marije Ane barunice i njezina sina Josipa postavlja se prvi kamen za samostan poštovanim očima franjevcima Bosne Srebrene, kad im je predstojnikom bio Andrija iz Kutjeva“.

„U vrijeme baruna Josipa Petras i njegove supruge postavlja se prvi kamen za crkvu svetog Petra i Pavla poštovanim ocima franjevcima provincije Bosne Srebrene za gvardinaja poštovanog patra Mihajla Paunovića 1736, dne 25. srpnja“¹²¹.

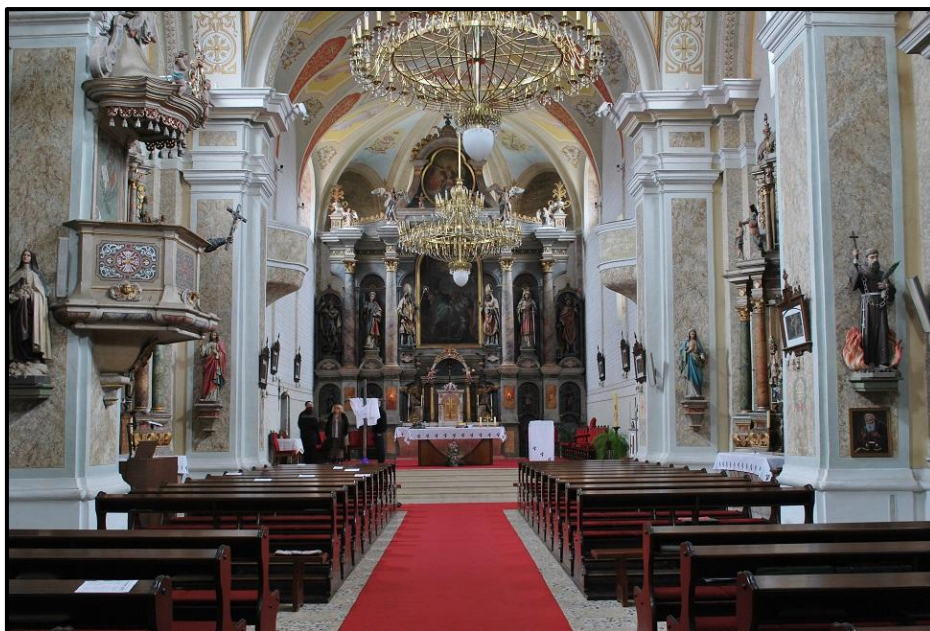
Poznato je da su Petraši 1753. godine cerničko vlastelinstvo prodali pukovniku Marku Markoviću. Novi gospodar bio je veliki prijatelj i zaštitnik cerničkih cerničkih franjevaca jer su ga izabrali za sindika svoga samostana. Godine 1754. potvrdio je cerničkom samostanu sve dotadašnje posjede na području njegova vlastelinstva. Najveći dobročinitelj u gradnji cerničkoga samostana bio je zagrebački biskup Đuro Branjug, za što je pak zaslužan Paunović.

Iako su franjevci s odlaskom Osmanlija očekivali i ostvarili napredak, istovremeno su se suočavali sa starim, ali i novim problemima. Prethodno je istaknuto da su se politički interesi habsburških vladara filtrirali kroz vjersku domenu. Bio je to najkraći put do podanika jer je stanovništvo nakon povlačenja muslimanskoga življa bilo pretežno katoličko. Zato je Monarhija poštovala kontinuitete u vjerskom životu svojih podanika. Na primjeru Cernika vidjeli smo kako je nova središnja vlast dopuštala više slobode u djelovanju franjevaca. Međutim, franjevci Bosne Srebrene bili su privrženiji narodu nego državi. S druge strane, svjetovni kler bio je povezan s državnom tvorevinom i kao takav više je odgovarao bečkom režimu¹²². Monarhija nije izravno ugrožavala franjevce Bosne Srebrene, to su činili svećenici i franjevci iz drugih provincija koristeći se Monarhijom. Zahtijevali su povlačenje provincije Bosne Srebrene u granice Osmanskoga Carstva (u Bosnu) što je postignuto nakon diobe 1757. godine. Cernik je pripao novoosnovanoj provinciji sv. Ivana Kapistrana. No, cerničku župu

¹²¹ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 94, 112, 128.

¹²² Isto, 126.

više je pogodilo razgraničenje građanskoga od vojničkoga dijela Slavonije i utemeljenje novogradiške župe 1765. godine jer je ostala bez većine svojih filijala. Cernička župa znatno je smanjena što se odrazilo i na dohotke. Međutim, život u samostanu nije se odviše promijenio. Franjevci su ovdje vodili nekoliko škola. Počeli su s gramatičkom školom u kojoj su predavali latinsku gramatiku, govorništvo i logiku, a pohađao ju je poznati pisac i prosvjetitelj Matija Antun Reljković. Izvještaj kanonske vizitacije iz 1761. godine i bilješka fra Emerika Pavića iz 1766. godine svjedoče o postojanju studija filozofije u Cerniku. Pavić zapravo piše da je premješten jer se zbog smanjenja župe i dohodaka više nije mogao uzdržavati¹²³. Nakog toga uslijedio je opravak jer je 1770. godine u cernički samostan smješten studij moralne teologije za školovanje mladih franjevac. Kako je car Josip II. ukinuo brojne samostane u Monarhiji i smanjio broj redovnika, a povećao broj državnih škola i učilišta, samostanska učilišta poput cerničkoga izgubila su na važnosti. O postojanju studija filozofije i moralne teologije u Cerniku danas svjedoči samostanska knjižnica „koja se može pohvaliti vrijednim i rijetkim izdanjima, osobito teološke literature“¹²⁴.

Crkva sv. Petra apostola, pogled na oltar¹²⁵

¹²³ JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, 184 – 185.

¹²⁴ VUK, Biblijsko-arheološka muzejska izložba u Franjevačkom samostanu u Cerniku, *Godišnjak 2005*, 13.

¹²⁵ http://www.zupa-cernik.com/zupna-crkva-sv-petra-apostola/dsc_0076/ (zadnji put mijenjano 24. svibnja 2018.)

Crkva sv. Petra apostola, pogled na kor¹²⁶

¹²⁶ http://www.zupa-cernik.com/zupna-crkva-sv-petra-apostola/dsc_0078/ (zadnji put mijenjano 24. svibnja 2018.)

5. ZAKLJUČAK

U diplomskom radu prikazana je djelatnost cerničkih franjevaca od 16. do 18. stoljeća. U navedenom razdoblju izmijenile su se dvije središnje vlasti: osmanska i habsburška. Ove dvije političke sile pripadale su različitim civilizacijskim krugovima i religijskim kulturama, što se odražavalo i na područja pod njihovom upravom. Dok je osmanska vjerska politika ponekad podupirala, a ponekad otežavala djelovanje franjevaca, Monarhija je poštivala vjerske kontinuitete i omogućila im slobodno djelovanje. Ipak, franjevačka misionarska prisutnost tijekom osmanske vladavine postala je temelj i prerasla je nakon oslobođenja u trajnu ukorijenjenost franjevaca u Cerniku. Počeli su pod stablom lipe, izvan Cernika, a u naslijeđe su nam ostavili velebni samostan i crkvu u samom središtu mjesta. U tekstu je bilo moguće primijetiti da nema puno pisanih podataka o franjevačkoj aktivnosti u cerničkom kraju za vrijeme osmanske vlasti. Većinu informacija saznali smo iz zapisnika kanonskih vizitacija. Posebno mjesto u tim izvještajima pripalo je cerničkoj lipi koja je neutemeljeno proglašena Kažotićevom. Tako je pronašla svoj put i u blaženikov životopis. U uvodu je istaknuto kako je rad podijeljen na tri dijela. Cilj je bio posebno obraditi temu Osmanskoga Carstva i franjevačkoga reda kako bi se stvorili preduvjeti za razumijevanje i kontekstualiziranje središnje teme koju predstavlja franjevačka djelatnost u cerničkoj okolini u razdoblju pod osmanskim vlašću. Povijesni pregled Osmanskoga Carstva omogućio je uvid u osmansku politiku koja je izravno utjecala na franjevačku aktivnost. Povijesni pregled franjevačkoga reda omogućio je uočavanje značajki toga reda koje su pak pridonijele opstojnosti franjevaca pod Osmanlijama. Kako su u Cernik došli franjevci iz provincije Bosne Sebrenne, bilo je nužno pisati i o njihovoj povijesti i ulozi u hrvatskim zemljama pod osmanskim vlašću. Pisati o njima značilo je pisati o cerničkim franjevcima, i obratno. Usporedbe radi, prikazana je promjena okolnosti koja je nastupila nakon odlaska Osmanlija. Uz potporu Monarhije franjevci su došli u Cernik, izgradili su samostan i crkvu, postali su neovisni, vodili su samostanske škole. Mogli bismo reći da je materijalna ostavština iz razdoblja vladavine Habsburške Monarhije nadopuna duhovne ostavštine iz razdoblja osmanske vlasti. Drugim riječima, crkva, samostan i bogata samostanska knjižnica nagrada su za franjevački doprinos suživotu različitih kultura i vjeroispovijesti i očuvanje katoličke vjere u cerničkom kraju.

6. POPIS LITERATURE

- AGA, Alojzije, Crkva sv. Leonarda, *Godišnjak župe Cernik*, Nova Gradiška, 2000, 62 – 65.
- AGA, Alojzije, Cernik, *Župa Cernik*, Zagreb, 2000, 17 – 20.
- AGA, Alojzije, Zašto obnavljamo Linartu, *Blagoslov obnovljene crkve sv. Leonarda*, Cernik, 2001, 19 – 21.
- BARIŠIĆ, Rudolf, JERKOVIĆ, Marko, Vjerske prilike na zapadnom obodu Osmanskoga Carstva za života Ivana Ančića, *Zbornik o Ivanu Ančiću: zbornik radova sa znanstvenog skupa Fra Ivan Ančić Dumljanin, 1624 – 1685*, Zagreb, 2011, 9 – 30.
- BUTURAC, Josip, Župe arhiđakonata Since u XVIII. vijeku, *Croatia sacra: arhiv za crkvenu povijest Hrvata*, 2, 1931, 216 – 254.
- BUTURAC, Josip, *Katolička Crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Zagreb, 1970.
- ĐURIĆ, Tomislav, Povijest crkve sv. Linarta, *Blagoslov obnovljene crkve sv. Leonarda*, Cernik, 2001, 22 – 26.
- GLIGO, Vedran, *Govori protiv Turaka*, Split, 1983.
- HALIL, Inalcik, *Osmansko Carstvo: klasično doba*, Zagreb, 2002.
- HOŠKO, Franjo Emanuel, Miho Pavunović i organizacija pastoralnog djelovanja u zapadnoj Slavoniji tijekom prve polovice 18. stoljeća, *Sedam stoljeća Cernika*, Koprivnica, 1994, 113 – 118.
- HOŠKO, Franjo Emanuel, *Slavonska franjevačka ishodišta*, Zagreb, 2011.
- IRIARTE, Lázaro, *Povijest franjevaštva*, Zagreb, 2013.
- JANČULA, Julije, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*, Slavonska Požega, 1980.
- JANČULA, Julije, *Franjevci u Cerniku*, Nova Gradiška, 2011.
- MATUZ, Josef, *Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1992.
- MAŽURAN, Ive, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998.
- MOAČANIN, Nenad, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791*, Zagreb, 1999.
- MOAČANIN, Nenad, Hrvatska i Osmansko Carstvo u 17. stoljeću, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 12 – 13, 2001, 25 – 29.
- PÁLFFY, Géza, *Ugarska na granici dvaju imperija: (1526 – 1711)*, Samobor, 2010.

- PAVLIČEVIĆ, Dragutin, *Vojna krajina, povijesni pregled, historiografija, rasprave*, Zagreb, 1984.
- POLETO, Josip, *Velika i franjevci, Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, Zagreb – Požega, 2012, 47 – 55.
- RAUKAR, Tomislav, *Hrvatska na razmeđu XV. i XVI. stoljeća, Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 1, 1990, 5 – 14.
- SRŠAN, Stjepan, *Pregled povijesti franjevačkog reda u našim krajevima, Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene*, Zagreb, 1993, 5 – 18.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962.
- VUK, Tomislav, *Biblijsko-arheološka muzejska izložba u Franjevačkom samostanu u Cerniku, Godišnjak 2005, Nova Gradiška*, 2005, 7 – 13.
- ZORIĆ, Snježana, *Obred i običaj*, Zagreb, 1991.
- ZOVKO, Valentina, *Utjecaj franjevačke duhovnosti na oblikovanje kulturnog krajolika kontinentalne Hrvatske u razdoblju srednjeg vijeka, Zbornik o Emeriku Paviću: zbornik radova sa Znanstvenoga skupa Emerik Pavić i franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2014, 185 – 204.

Internetski izvori:

- GAVRAN, Ignacije, *Od početka Bečkog rata do konačne podjele provincije Bosne Srebrene (1683-1757)* (<https://www.bosnasrebrena.ba/povijest-provincije/od-pocetka-beckog-rata-do-konacne-podjele-provincije-bosne-srebrene-1683-1757>, zadnji put mijenjano 21. lipnja 2018.).
- JANJIĆ, Vjenceslav, *Franjevci* (<http://www.zupa-cernik.com/fraanjevci/>, zadnji put mijenjano 12. svibnja 2018.).

Popis slika:

1. FOTOGRAFIJA: Sulejman Veličanstveni (str. 8), preuzeto sa:
<http://povijest.hr/wp-content/uploads/sites/2/2017/02/kanuni-1.jpg> (7. lipnja 2018.)
2. FOTOGRAFIJA: Sv. Franjo Asiški (str. 24), preuzeto sa:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20493> (20. svibnja 2018.)
3. FOTOGRAFIJA: Provincija Bosna Srebrene 1679. godine (str. 26), preuzeto sa:

http://www.matica.hr/media/uploads/hr/2015-2/hr2-15--- Page_054 Image_0001.jpg

(21. lipnja 2018.)

4. FOTOGRAFIJA: Cernik, crkva i samostan sv. Petra apostola (str. 31), preuzeto sa:

<http://www.zupa-cernik.com/zupna-crkva-sv-petra-apostola/> (20. svibnja 2018.)

5. FOTOGRAFIJA: Cernik, dvorac (str. 33), preuzeto sa:

<http://www.epostshop.hr/dvorci-hrvatske-2015-dvorac-markovic-kulmer-cernik/pid/1990> (20. svibnja 2018.)

6. FOTOGRAFIJA: Sačuvane crkve u cerničkoj župi (str. 37), screenshot:

<https://www.google.hr/maps/place/Ul.+Svetog+Roka,+35404,+Cernik/@45.2930169,17.2360365,11z/data=!4m5!3m4!1s0x476763a173bc89cd:0x5f2e904475cb6f8c!8m2!3d45.2930169!4d17.3761122?hl=hr> (28. lipnja 2018, uređivanje: Martina Mihaljević)

7. FOTOGRAFIJA: Sv. Linarta, bunar (str. 42), preuzeto sa:

<http://linarta.atspace.com/bunaric1.htm> (20. svibnja 2018.)

8. FOTOGRAFIJA: Crkva sv. Linarte (str. 42), preuzeto sa:

<http://www.zupa-cernik.com/sv-linarta/> (20. svibnja 2018.)

9. FOTOGRAFIJA: Crkva sv. Petra apostola, pogled na oltar (str. 48), preuzeto sa:

http://www.zupa-cernik.com/zupna-crkva-sv-petra-apostola/dsc_0076/ (24. svibnja 2018.)

10. FOTOGRAFIJA: Crkva sv. Petra apostola, pogled na kor (str. 49), preuzeto sa:

http://www.zupa-cernik.com/zupna-crkva-sv-petra-apostola/dsc_0078/ (24. svibnja 2018.)

Popis zemljovida:

- ZEMLJOVID 1: Osmansko Carstvo, teritorij do 1699. godine (str. 4), preuzeto sa:
<http://users.clas.ufl.edu/oren/Ottoman%20Empire,%20peak.gif> (5. lipnja 2018.)
- ZEMLJOVID 2: Hrvatska 1526. godine (str. 13), izvor:
Krešimir REGAN, *Hrvatski povijesni atlas*, Zagreb, 2003, 193.
- ZEMLJOVID 3: Hrvatska 1593. godine (str. 17), izvor:
Krešimir REGAN, *Hrvatski povijesni atlas*, Zagreb, 2003, 203.
- ZEMLJOVID 4: Hrvatska u 17. i 18. stoljeću (str. 18), preuzeto sa:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/c/cd/O%C5%BEivjela_Hrvatska.gif (10. kolovoza 2018.)

- ZEMLJOVID 5: Karta cerničke župe u prvoj polovici 18. stoljeća (str. 44), preuzeto sa:

<https://www.google.hr/maps/place/Brodsko-posavska+%C5%BEupanija/@45.2670599,17.3401168,12z/data=!4m5!3m4!1s0x475d96319de16753:0x300ad50862bb4d0!8m2!3d45.2637951!4d17.3264562> (26. srpnja 2018, uređivanje: Martina Mihaljević)